

ÁCS TIBOR

A római katolikus egyház szerepe az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban a kalocsa–bácsi főegyházmegyében

I. Előszó

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc óta eltelt százötven év magyar történetírásában különféle értékeléseket, ítéleteket találunk a római katolikus egyház szerepéről.

Már a forradalom idején, az egyház és az állam új kapcsolatának rendezetlensége, valamint a horvát hadi készülődés keltette feszültség miatt napirenden voltak a súrlódások a világi és az egyházi vezetés között. Meszlényi Antal a két világháború közötti időszak egyháztörténésze, próbálja felmenteni az egyházat az ellene felmerült és a köztudatban azóta is bennmaradt vádak alól. „Az Egyház a hazafiatlanság vádja alatt”: ezt a címet viseli az a fejezet melyben Meszlényi a vádak gyökeréig akar hatolni, az egyház és az OHB oppozíciójának okait feltárni. Például Szemere Bertalan a hívek hazafias buzditását találta elégtelennek, és Rajačić érsek lázító tevékenységét állította a papság elé példaként. Kossuth odáig ment, hogy Zichy Domonkos ügyében főkegyúrként kívánt fellépni. Zichy a vespéri püspöki széket töltötte be, és ezt a felelőtlen, később szállóigévé vált kijelentést tette: „Kívánom, hogy az új rend annyi napot érjen meg, ahány évszázadot megért ősi alkotmányunk.”

Kijelentését nem annyira Zichynek, mint magánembernek, hanem mint püspöknek tulajdonították, és úgy általánosították mint az egész magyar főpapság véleményét. Öccséről, Ödönről kiderült a hazaárulás bűne, halállal büntették, a püspökre is áterjedt a Jellačić-tyal való titkos levelezés vádja, ezért elmenekült székhelyéről. Kossuth november 26-án tudatta a püspöki karral, hogy Zichyt megfosztották széktől, valamint a püspökség betöltéséről is gondoskodni akart. Ez ellen természetesen tiltakozott a püspöki kar. Nem használtak az egyház és az állam kapcsolatának az erőszakos foglalások sem, a vagyonek kobzások, a beavatkozás az egyház belügyeibe. Ellenségeskedést szült a papok fegyveres szolgálatáról alkotott álláspontok összeütközése is. A IV. László uralkodása alatt Budán tartott zsinat VII. és IX. cikkelyének rendelkezése szerint a papságnak tilos fegyveresen harcolnia bármilyen háborúban. A nemzetőrségről szóló XXII. tc. kimondottan nem mentesítette a papságot a hadiszolgálat alól, de nem is kötelezte, így tehát a fenti rendelet maradt érvényben. Mégis, csak a felszentelt papok kaptak felmentést a katonáskodás alól, a növendékpapok nem kapták meg ezt a privilégiumot. A papság tiltakozása növelte az egyházellenes közhangulatot, pedig sok klerikus önként vállalkozott a honvédelemre. Szintén támadási felület volt az egyház hajóján a császári házzal fenntartott lojális viszonya. Nagy felháborodást keltett a püspöki karnak 1849. január 20-án kiadott pásztorlevele. Ennek létrejöttében nagy szerepet játszott a kényszer, Windisch-Grätz nyomása. A tradicionális királytisztelet, az alattvalói hűség, a béke, a rend szeretete fogalmazódik meg benne, de mentes minden támadástól a debreceni kormány ellen.¹

A második világháború után, 1948-ban elérkezett a forradalom centenáriusának megünneplése. A pártpolitikai küzdelmek jelentős szerepet kaptak, ebben az évben történt

meg a kommunista hatalomátvétél. A Teleki Pál Intézetből létrehozták a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetét. 1954-től a pártközpont tudományos és kulturális osztályának vezetője Andics Erzsébet lett.² 1848–49 paraszti mozgalmi általában külön tanulmánykötetet kaptak, a szélsőségesen balos felfogás lett a jellemző. Az uralkodó rétegek, a nagybirtokos arisztokrácia, a nemesség, az egyház az elnyomókkal lettek egyenlők. A feudalizmus kialakulásának időszaka után tehát ezek egyértelműen feleslegeseek, a fejlődés gátjaivá váltak.³

Andics Erzsébet erőteljes kirohanást intézett tanulmányaiban az egyház ellen. Ő is a nagybirtokos arisztokráciához sorolja a főpapságot, konzervatívnak és aulikusnak tartja őket. Mivel az „egyházi reakciónak” specifikus vonásai is vannak véleménye szerint, ezért külön fejezetet szentel szidásuknak:

„*A katolikus magas klérus a forradalomban és szabadságharcban*”.

A főpapságra jellemző specifikus vonások:

- Teljes függés a Habsburg dinasztiától,
- Ehhez társul a Rómától való függés is, mely a magyar nyelv használatának ellenzését eredményezi,
- Az egyház merev hierarchikus felépítése,
- A középkori ideológia letéteményese a terjedő polgári normákkal szemben.

A fegyveres szabadságharc megindításakor állást foglaltak a császár mellett, visszavárogattak az 1847-es állapotokat.

A népet ideológiailag befolyásolták, így küzdöttek a felelős kormányzat ellen, felekezeti háborúval fenyegetőztek. Kossuthot katolikus ellenesnek igyekeztek feltüntetni. Az új nemzeti rendet alapjaiban nem fogadták el, megsemmisítésére törekedtek. Nem buzdították honvédelemre a népet, nem támogatták anyagilag és erkölcsileg a honvédsereget. Windisch-Grätz bevonulásakor az egyház áruló módon dicsőítette a Habsburgokat. Hűségnyilatkozatokat tettek, önkéntes hálaadó istentiszteleteket tartottak. Vallási kötelességként írták elő Ferenc József uralkodóként való elfogadását. A szabadságharc bukását ünnepléssel fogadták.⁴

Sok és kemény váddal illeti az egyházat, s bár említ pozitív szereplőket is (Horváth Mihály, Gasparich Kilit, Erdősi Imre). Az előbbieket összegezve tehát a római katolikusok részvételét egyértelműen negatívként ítéli meg.

Valóban ilyen negatív volt az egyház szerepe? Vonatkoztathatjuk-e ezt a megállapítást az akkori kalocsa–bácsi főegyházmegye papságára is? Az egyház Krisztus teste, annak képviselőiből mint tagokból áll össze. Vizsgáljuk meg miként cselekedtek az érsektől, gróf Nádasdy Ferentől a növendékpapságig. Tényleg ennyire hazafiatlan, forradalom és kormányellenes beállítottságot találunk? Különösen ebben az egyházmegyében, amely olyan sokat szenvedett a délen vérengző szerb felkelőktől, s emiatt erősen rokonszenvezett a császári udvar bujtogatta szerbek ellen harcoló honvédséggel.

I. A kalocsa–bácsi főegyházmegye általános leírása

Az érseki megyében 1848-ban összesen 104 plébániát tartottak számon, melyeket 110 plébános és 90 káplán látott el. Az egyházmegye területén 596 996 ember élt ekkor. Ezek közül 359 707 fő volt római katolikus vallású. A görög rítusú katolikusok 6646-an voltak, a nem egyesült görög egyháznak 134 099 tagja volt, az ágostai hitvallásúak 50 104-en, a helvét hitvallásúak 36 343-an, a zsidók pedig 10 071-en voltak.

A görög nem egyesült vallásúak általában a szerb nációhoz tartoztak. Hat olyan plébániát találunk, ahol a használt nyelv kizárólag az illír, és 27 olyan plébániát, ahol a magyar vagy a német nyelv mellett az illírt használják. Különösen az alsó-bácsi és alsó tiszai kerületekben volt nagy a görög nem egyesültek, tehát a szerb nemzetiségűek száma.

Az alsó bácsi kerületben 31 315 római katolikus, 2607 görög katolikus, 60 038 görög nem egyesült vallású, 22 579 ágostai hitvallású, 5441 helvét hitvallású és 2070 zsidó volt. Futakon majdnem kétszer annyian voltak a görög nem egyesült vallásúak (6509 fő), mint a római katolikusok (3535 fő). Ebben a kerületben található Titel is, mely filiáival együtt összesen 893 római katolikust számlál, és 9856 nem egyesült görög katolikust.

Az alsó-tiszai kerületben összesen 49 974 római katolikus élt, mindössze 2 fő görög katolikust jegyez a sematizmus, a nem egyesült görögök 32 171-en voltak, ágostai hitvallásúak 78 fő, helvét hitvallásúak 65 fő, zsidók 1625 fő. Több olyan helyiséget is találunk itt ahol a nem egyesült görög katolikusok túlsúlyban vannak a római katolikusokkal szemben. Ilyenek :

Földvár: 1328 római katolikus 2367 nem egyesült görög katolikus,

Moholy: 2198 római katolikus 3741 nem egyesült görög katolikus,

Szenttamás: 2930 római katolikus 9932 nem egyesült görög katolikus.

Láthatjuk tehát, hogy az egyházmegye déli részében nagy létszámú szerbség élt, akik a szabadságharc alatt nagyon megkeserítették az ott lelkészkedő római katolikus papság életét.⁵

III. A délvidéki szerb felkelés

1. A felkelés háttere

1848. április 9-én Kossuth Lajos fogadta a szerb népgyűlés küldöttségét Pozsonyban. Djordje Stratimirović a szerbség nemzetként való elismerése mellett érvelt, vele szemben Kossuth az egy politikai nemzet fogalmát hangsúlyozta. Az önálló nemzeti lét követelésében Kossuth szeparatista törekvéseket látott, melyek veszélyeztethetik az ország területi egységét. Ennek veszélye váltotta ki Kossuth erő alkalmazását is kilátásba helyező, erélyes fellépését.⁶

Április 14-re a szerém-karlócai szerb hitközösség gyűlést hívott össze, a monarchiában élő szerbek nemzeti és egyházi követeléseinek megfogalmazására. A magyarbarátságot magyarellenesség, a magyar nemzeti színű kokárdát a szerb váltotta fel. Követelték a Magyarországból kihaló szerb vajdaságnak, mint területi autonómiának a létrehozását. Határozataikkal közvetlenül az uralkodóhoz, V. Ferdinándhoz fordultak. Területi követeléseik voltak a Szerémség, Bánság (a Kikinda kerülettel), Bácska (a csajkás zászlóaljjal és az óbecsei kerülettel) és Baranya. Mindezeket (a nem létező) „régijog” alapján szerették volna magukénak tudni. Magyarországon szerb vajdaság soha nem létezett, erre semmiféle történeti, jogi alapjuk nem lehetett, a görögkeleti egyháznak adott önkormányzati kiváltságok szelleméből indultak ki. Egyesülni akartak a „háromegegy” királysággal (Horvátország, Szlavónia, Dalmácia). Dél-Magyarországon és a Határőrvidéken április folyamán egymást követték a szociális és nemzeti indulatoktól fűtött zavargások. Josif Rajacić metropolita május 13-ra szerb nemzeti gyűlést hirdetett, amelynek célja a délvidéki szerbek által követelt vajdaság kialakítása volt.⁷ Rajacić a szerb nemzetgyűlést törvényes felhatalmazás nélkül hívta össze május 13-ra Karlócára. A kormány Csernovics Pétert nevezte ki

kormánybiztosnak, de az ő hatásköre erre az esetre nem terjedt ki. Mérsékletre intő proklamációját a tömeg elégette.

Május 15-én kimondták a szerb nemzet szabadságát, amely a magyar korona és a Habsburg ház kötelékében marad. Követelték a szerb vajdaság (Vojvodina) létrehozását. Létrehozták a „szerb nemzet főbizottságát”, a fődobort. Elnöke május 18-tól Stratimirovia lett. Hozzáálltak a szerb fegyveres felkelés megszervezéséhez.⁸

2. A fegyveres felkelés

Három nagy felkelőtáborban vonták össze a szerb haderőt:

1. A központi tábor Karlócánál volt.
2. A Tisza melletti Perlasznál épült ki a második tábor.
3. A harmadik tábor a Bácskában hozták létre Temerinél.

A felkelők a hozzájuk csatlakozott határőrség révén jelentős mennyiségű fegyverhez jutottak. A felkelők seregét erősítették még a Szerb Fejedelemségből érkező önkéntesek, a szerviánusok. Az ő Magyarországra vezénylésüket Ferdinand Mayerhofer, a monarchia belgrádi konzulja szervezte meg. Az első ütközet 1848. június 12-én volt, a magyar seregek kiszorították Karlócáról a felkelőket. Ekkor Csernovics tíznapos fegyverszünetet kötött velük, melyet a szerbek táboraik megerősítésére, gyülekezésre fordítottak. Létszámuk már a 20 000 főt is elérte.⁹ Bács-Bodrog megye június 17-én védvonal kiépítését határozta el. Egyrészt a Duna vonalát ellenőrizték Novoszelótól Ófutakig, másrészt Ókéren létrehoztak egy tábor a megye nemzetőreinek.¹⁰

Kossuth május 24-i felhívására Kalocsa város tanácsa is elrendelte a nép „segedelem adására” való buzdítását. Valószínűleg a nemzetőrség szervezése nem volt azonnal eredményes, mert csak a május 20-án tartott tanácsülés jegyzőkönyvében említik először a „nemzetőrséget”. A Solt és Kalocsa környéki nemzetőrök Kiskőrösön gyülekeztek, ahonnan július 18-án indultak Verbász irányába. A kalocsai nemzetőrök táborba szállásuk előtt naponta gyakorlatoztak az érseki uradalom mögötti szabad térségben.¹¹

A kalocsai nemzetőrség válságos anyagi helyzetén többször is segített az egyházmegye érseke és vezető papsága. A Religio és Nevelés 1848. október 29-i számában olvashatjuk az Egyházi tudósítások rovatában Jótékonyág címszó alatt: *„A kalocsai nemzetőrök kiapadt pénztárába, főtisztelendő Girk György püspökünk, s nagyprépostunk egy szép áldozattal járulni kívánván, 400 pengőforintot ajándékozott, e szép példa későbbi követője lett gr. Nádasdy P. Ferenc nagytiszteletű érsekiünk 1000 pengőforinttal, úgy Nehiba János kanonok ur 50 pengőforinttal, Korsós József kanonok ur 20, Szathmáry Antal kanonok ur 20, Göbel Ferenc kanonok ur 25, Zombory János 16, Bedcsula Tamás kanonok ur 20, Körmöczy Miklós 20, Mészáros Károly főszolgabíró 5, Mike Ádám tisztartó 10, összesen 1586 pengőforinttal.”*¹² Itt szeretnék visszautalni az előszóban említett, Andics Erzsébet által felhozott vádra, miszerint az a katolikus egyház nem támogatta anyagilag a szabadságharcot. Ezt cáfolják ezek a nemzetőrség javára tett adományok.

A magyar haderők délvidéki főparancsnokává a kormány Philip Bechtold cs. k. altábornagyot nevezte ki. Július 14-én indította meg a jelentős erődítménnyé kiépült szenttamási tábor ellen első támadását. Az összehangoltság hiánya és a passzivitás miatt rohamra sor sem került, Bechtold visszavonulást rendelt el a háromórás tüzérségi párbaj után. A szenttamási kudarc után a nemzetőrség soraiban kitört az elégedetlenség. Olyan nagy volt a

felfordulás, hogy parancsnokuk kijelentette: „Aki haza akar menni, mehet”. Július 17-én a nemzetőri táborban 270 közember és 26 tiszt maradt vissza az öt-hatezer fős nemzetőrségből.¹³ Az országos felháborodás miatt Bechtold újabb támadást határozott el augusztus 19-re s ekkor jelentékeny létszámfölénnyel indult a szerbek ellen. Azonban ez a kísérlet is sikertelenül végződött, így Bechtold beadta a lemondását. Mészáros Lázár személyesen intézett egy harmadik ostromot szeptember 21-én. A magyar hadoszlopok nagy része eltévedt, elkészt, felvonulást felfedező szerbek már felkészülten várták az ostromot, mely ismét kudarcot hozott a magyaroknak. Mivel a hadműveletek súlya az ország más területeire tevődött át, ezért a magyar csapatok az év végéig nem kíséreltek meg több támadást a tábor ellen.¹⁴

A Szenttamáshoz érkező kalocsai nemzetőrök nem vettek részt az ütközetben. A dologidő miatt csak négy hétre szolt a mozgósítási idejük, ennek leteltével haza is tértek Kalocsára. Ott tartózkodásuk alatt gyarapították a számát annak a hadseregnek, amelyet a hanyag és császárbárát Bechtold altábornagy az első ostrom óta a harc helyett tétlenségre kárhoztatott.¹⁵ A kalocsai nemzetőrség a július 22-én tartott tanácsülés határozata alapján az ókéri táborba vonult. Parancsnokuk Csicsáky József pap volt, ő vezérelte haza is őket nagyobb veszteség nélkül.¹⁶

3. A papság szenvedése a szerb felkelés miatt

A kalocsa–bácsi főegyházmegye rengeteget szenvedett a szerb felkelők miatt. A szerbek kíméletlenül irtották az egyházmegye világi híveit és nem kímélték a római katolikus papságot sem. Az érseki hatóság jegyzőkönyveiben sok segélykérelmet és részletes beszámolót találunk a Délvidékről menekült papoktól, akik a délvidéki szerb vérengzésekről írnak. Atrocitások érték a szerbek részéről Ullich József józsefdorfi plébános helyettést. Először levélben majd később személyesen fordult az érsekséghez.

„...Hívei a rácz táborba elhajtatván tulajdon cselédei által a folytonos rettegések miatt elhagyatván július 18-án kaszákkal és más fegyverrel ellátott lázadók nála megjelentek öt magyarokkali szövetkezésről, sőt mintha kémet is tartana gyanúsítván kijelentették, miszerint ha életét megmenteni kívánja tüstént távozzék, minék következtében mindenét oda hagyva tekervényes utakon a brodi határ ör ezredbe, innét pedig Eszékre menekült honnét gőzösön Kalocsára érkezett, minthogy pedig rendes állapotban is, csekély javadalmából a napi szükségeket alig fedezhetné, jelenleg pedig mindenét oda hagyni kénytelenülven a legnagyobb szükségnek lenne kitéve a főmegyei pénztárból segéllyel elláttatni esedezik.”¹⁷ Az érseki hivatal határozatában ruhára 50 pengőforintot ítelt meg neki, a lakását és élelmezését pedig a „kebelbeli papnevelő intézetbe” való utasításával oldotta meg.

Az egyház hivatalos életét is megbénították a szerb lázadók. A rendkívüli állapotokra való tekintettel kér elnézést késése miatt a hivataltól Mokoszy Mátyás kerületi alesperes, a szenttamási és tiszaföldvári zavargások miatt.

„...Kerületében napi rendben lévő lázadási mozgalmak miatt melyeknek folytán a szenttamási és tiszaföldvári plébániák már a szerb lázadók kezébe kerültek az illető lelki pásztorok futással menekülni kénytelenülven, sem kerületi gyűlést sem a miniszteriális parancs folytán készítenő plébános és tanítói jövedelmek összeírása nem teljesíthetetik, élet veszedelem nélkül egyik helységből a másikba nem lehetvén, miért is hivatalos dolgokban késedelmet ezen körülményeknek tulajdoníttatni kérvén.”¹⁸ A hatóság vigasztalólag visszaírt az alesperes úrnak és a hivatalos ügyek intézését saját belátására bízta.

Csáky Ferenc a szenttamási plébános a szerbektől elszenvedett fenyegetések, erőszakoskodások miatt Knézy Antalhoz, a bács megyei alispánhoz folyamodott védelemért. Ő küldötteinek csak annyit válaszolt: „*a papotok is megbolondult már*”. Ezután a főispánhoz ment, aki Bechtold elé vezette küldötteit. A szerb követek azonban, ahogy hazaérkeztek 500 kocsit küldtek szerviánusokért, akik június 21-én „*Jövődözések között megérkeztek*” és elsáncolták magukat. Leírja az 1848. július 14-i szenttamási csatát is, mely sok ártatlan magyar áldozatot követelt.

*„Július 14-én mint az ütközetre rendelt napon, midőn is az előtte való napon megérkezett 600 határőrvidéki katonasággal a szerbek sánczokba vonulva mind két részről ágyúzások történtek a magyar lakosok élet halál veszedelme között a szőlők alatti majd egy öl magasságú vízen az ott lévő Ferdinánd huszárok segítségével át hatva megmenekültenek jelentéstevő Hegyesre vonulván, hívei pedig ()eketicsre, Hegyesre, Topolyára, és Becsére beosztva mások irgalmából tengetik életüket mintegy 114-en azonban akik Szenttamásban maradtak mind megöltetettek, az apró gyermekeket szuronyra dobják, anyjaikat pedig a sánczok közé viszik, hol paráználkodásaik után őket szinte megölik, a kathol egyházból kaszárnnyát a paplaktól kórházat csináltak...”*¹⁹

Szenttamás ostroma után a szerbek, július 17-én elfoglalták Földvárt, ahol a szerb és magyar lakosok egymás házait gyújtogatták fel. A magyar és osztrák csapatok július 18-án délig ismét visszafoglalták a községet. Ekkor a katolikus templom oltára körül 37 levágott gyermekfejet találtak. A gyermekeket a balkáni hajdúk gyilkolták meg. A katonák ennek látára a település szerb részére rontottak, a szerb templom berendezését elpusztították, de az igazi vétkeseket már nem érhették utol.²⁰ Ezekben a vérzivataros időkben is megy tovább az élet, a férfiak meghalnak, az asszonyok megözvegyülve már a következő házasságot tervezik.

Egy ilyen esetet ír le Botka Mihály kerületi jegyző, hegyesi plébános. Két férfit a Szenttamásnál garázdálkodó szerbek megöltek, „*...mi annál is valószínűbbnek látszik, mivel a huszárok által üldözöbe vett ráczok kocsijokról egy zsákot elvesztvén abban két emberi fej vala rejtve...*” A halottakat a talált fejekről beazonosították a fiatal özvegyek, akik bejelentették újraházasodási szándékukat. Botka Mihály azzal a kérdéssel fordul a szentszékhöz, hogy második házasságra bocsáthatja-e a fiatal nőket. Az érseki hivatal mérsékletre inti határozatában az özvegyeket: „*ha a tanuk eskü alatt vallomásaik a nevezett férfiak elhunytáról kétséget nem is hagynak hátra az érdekelt nőknek ajánlani el ne mulassza: miszerint a mostani háborús viszonyoknál fogva új házasság kötésében ne hirtelenkedjenek.*”²¹

A nemzetiségi lázadás ellen a védtelen egyház csak a magyar kormány erőitől várhatott segítséget. A konzervatív egyház, a született arisztokrata Nádasdy ezért került egy oldalra a liberális forradalmi kormányval. A kalocsai érsekség és annak papsága nem ellenséget látott a forradalom erőiben, akiktől a kiváltságait meg kellene védenie, hanem azt az egyetlen erőt, mely megvédelmezheti híveit, javait és egyáltalán pusztá életüket a vérengző szerb lázadóktól. Tehát nem igazak azok a vádak, hogy az egyház kormányellenes lett volna, vagy nem buzdította volna honvédelemre a népet.

IV. Gróf Nádasdy Ferenc érsek szerepe

1. Az érsek személye

Nádasdy Ferenc 1783. március 3-án született Bécsben. 1807. március 7-én szentelték pappá. 1816. október 4-én esztergomi kanonokká nevezték ki. Azután a nagyszombati,

majd pedig a pesti központi papnevelő-intézet kormányzója lett. I. Ferenc 1823. február 23-án nevezte ki váci püspökké. Rudnay Sándor hercegprímás szentelte püspökké 1824-ben Esztergomban. A főpásztor először székvárosában teremtett rendet, melynek püspöki széke öelötte hat évig betöltetlen volt. Új vezetőket nevezett ki az egyházmegyei iroda és a papnevelő-intézet élére. Nagy gondot fordított a tanintézetekre, különösen a váci papnevelő-dé és a süketnéma-intézetre. Sokat adományozott a köz javára, de adományait többnyire titokban tartotta. A király 1837-ben a hétszemélyes tábla közbírájává nevezte ki. A Magyar Tudományos Akadémia 1838-ban igazgatósági tagjává választotta. V. Ferdinánd az 1845-ben a kalocsai érsekségre helyezte át.²²

Nádasdy Ferenc 1845–1851-ig volt Kalocsa érseke. Hajlott kora és betegségei miatt nem tudott igazán aktívan részt venni a közéletben. Így például a forradalom előtti utolsó rendi országgyűlésen sem lehetett jelen személyesen, mivel szemtműtétjéből még nem sikerült egészen felgyógyulnia. Ezért kérte felmentését a Hétszemélyes Tábla üléseiről, valamint fájalta, hogy István nádorral annak országos körútján nem tud személyesen találkozni. Így menti ki magát 1847. augusztus 25-én írt levelében:

„...Nekem az isteni gondviselés rendeletéből csak fájdalom és bánat jutott osztályrészül ezen nemzeti országos közhódolat és tiszteletben személyes részt nem vehetésemm fölött. Szemeimnek t. i. még mindig jóra nem vált beteg állapota nem engedi, hogy azok soraiban cs. kir. Fenséged előtt megjelenhessek...

...Mely alkalommal midőn egyszersmind engem szemeim baja miatt cs. kir. Fenséged előtt legalázatosabban esdekelnék, miszerint engemet a Hétszemélyes Táblának beállott törvényszaki üléseiben való megjelenéstől felmenteni kegyeskednék...²³

2. Nádasdy a forradalomban

Nádasdy 1848 márciusában Bécsben tartózkodott. Innen írta főpásztori levelét papjainak, melyben üdvözlí a forradalmi változásokat, a polgári átalakulás megkezdődését. Ez a levele megjelent a Religio és Nevelés című katolikus folyóiratban is: „A nmélt. Kalocsai érseknek megyebeli papságához intézett főpásztori körlevele” címmel. „Az egek Ura ... a szabadságnak új hajnalát engedte ránk derülni. Az új kincs édes mindnyájunkké, tehát Krisztus igaz egyházáé is, mely a népek valódi szabadságának első isteni alapvetője volt.”²⁴

Nádasdy örömmel mint „szabadság új hajnalát” üdvözlí a forradalmat az egyház nevében. Hálát ad Istennek, hogy nem polgárháború és vér által jutott a magyarság szabadságához, hanem békés úton. Óvja papjait a forradalmi eszmék mellett való túlzott elköteleződéstől, azok propagálásától: „...óvakodnunk kell az Isten ígétének szószerét másra, mint az evangélium békességének hirdetésére használni.”²⁵ Az új szabadság ajándékának tekinti a vallási egyenlőséget is. A sajtószabadságot szintén üdvözlí pásztorlevelében: „Még egy fontos ajándékot hozott számunkra az új szabadság: a szabad sajtót! Krisztusnak kösziklán nyugvó egyháza bátran kilép ezen új küzdtérre is.”²⁶

Nádasdy tehát ebben az 1848. május 5-én – V. Pius pápa napján – kelt levelében élteti a forradalmat, és annak vívmányait, mint katolikus főpap, a magáénak érzi. Egyáltalán nem figyelhető meg az Andics által leírt ellenséges érzület ezeken a sorokon. Csupán józanságra, az egyházhoz való hűségre inti papjait és általuk híveit is az érsek.

Fentebb, amikor a kalocsai nemzetőrségről volt szó, láthattuk, hogy az érsek ezer pengőforinttal hozzájárult költségeihez. Ezzel szemben a császári csapatok támogatásától tartóztatta magát. Amikor Windisch-Grätz bevonult Budára, egymillió forint hadisarcot

követelt a püspöki kartól. Hám János nem mert egyedül dönteni az összeg kiadásáról, ezért rá akarta venni Lonovics József egri érseket és Nádasdyt, hogy írásban biztosítsák neki a pénzt. Ezt azonban mind Lonovics, mind Nádasdy megtagadta.²⁷ Érdemes megfigyelni hogyan viszonyult Nádasdy, Hám Jánosnak január 20-án kiadott körleveléhez. Ez a körlevél Windisch-Grätz-et támogatta, az egész magyar püspöki kar nevében, de a legtöbb egyházfő, így Nádasdy Ferenc távollétében bocsátotta ki Hám.

Kalocsán nem örvendett nagy népszerűségnek a Windisch-Grätz előtti meghódolásra felszólító levél. A szentszék nem is járult hozzá a kihirdetéséhez: *„Bejelentvén, hogy Magyarország K. kinevezett herceg Prímása Hám János szatmári püspök Öméltósága által a magyar püspöki karnak a magyarhoni kath. egyház lelkipásztoraihoz és minden renden lévő kath. hívekhez intézett levelét leendő használat végett több példányban megküldötte legyen azok által a népet törvényes engedelmességre visszavezettetni, és az ügyek jelen állásáról kellőleg felvilágosíttatni rendelve.”* A szentszék azonban nem akarta, hogy a hívek ebből a levélből tájékozódjanak az *„ügyek jelen állásáról”*, és hogy a Windisch-Grätz képviselte törvénynek engedelmeskedjenek.

*„Mintán az érintett pásztori levél közlekedés hiány miatt nem közölthetetik de más ingerültséget és életveszedelmet idézhetne elő mind ezen szentszékre mind pedig a lelkipásztorokra nézve szétosztása és kihirdetése elhalasztatik.”*²⁸ A határozat indoklásából látszik, hogy tulajdonképpen a szentszék és Nádasdy csak kifogásokat kerestek, hogy ne kelljen kihirdetniük a pásztorlevelet, és a valódi indok inkább abban rejlett, hogy magával a levél tartalmával nem tudott azonosulni a kalocsai főpap és a szentszéket alkotó személyek. Tehát annak, hogy Windisch-Grätz bevonulását örömmel fogadták volna, nyomát sem találjuk a levéltári iratokban, így a vizsgált egyházmegyére nézve nem tartható az az álláspont, hogy az egyházmegye kormányzója áruoló módon dicsőítette volna a Habsburgokat.

Az új idők beköszöntése, a polgári átalakulás felgyorsulása hazánkban egy megújult, az új gazdasági és jogi viszonyokhoz alkalmazkodó magyar egyházat kívánt. A megújulást egy nemzeti zsinat keretei között akarták elérni. A zsinat tervét örömmel üdvözölte Eötvös valásminiszter, és engedélyt adott, hogy azt a kalocsai érsek elnökletével megtartsák. Mivel Hám János még nem volt megerősítve érseki székében, ezért ebben az időben Nádasdy volt Magyarország legmagasabb rangú főpapja, így jelöltetett ő a zsinat elnöki posztjára. Augusztus 1-jén körlevelben hívta meg a zsinatra a főpapságot Esztergomba. A zsinat megnyitásának időpontját szeptember 24-re tűzte ki. Nem az ő hibája, hogy a zsinatot nem tudták megtartani. Az országgyűlés még nem fejezte be a munkáját a megadott időpontra, az ezt követő időszak honvédő harcai lehetetlenné tették a zsinatot.²⁹ Megállapíthatjuk tehát, hogy Nádasdy a kezdetektől pártolta a magyar szabadság ügyét, barátja volt a haladásnak, a függetlenségnek. Mégis, katolikus főpapi mivolta miatt sok vád érte, hogy összejátszik Magyarország ellenségeivel, támogatja a forradalmat letiporni akarókat.

Ilyen eset volt, amikor Bartha István és Fekete István Kalocsa városnak az óbecsei táborba küldött követei és Kis József kocsis megrágalmazták, hogy Szabadka város piacán egy szekeret tartóztattak le, melyen az érsek a szenttamási lázadó szerbeknek küldött pénzt és puskaport. Az érsek írt Szabadka város tanácsának, hogy vizsgálják ki az ügyet. Szabadka város 1849. január 27-i a vádat koholmánynak minősítette.

Másik hasonló kázus volt amikor Dunapatajon ládákat foglaltak le, amikben Nádasdy pénzt küldött az osztrákoknak. Az érsek Hadik Gusztávhoz, a szegedi magyar főparancsnokhoz fordult, hogy vizsgálja ki ezt a rágalmazási ügyet. Hadik levélben értesíti őt, hogy vizsgálatai alapján ennek a vádnak sincs valóságalapja. Nádasdy mindkét vádaskodást a szerb

pátriárkától eredeztetni, akivel megromlott a kapcsolata a szerbek túlzó követelései miatt. A pátriárka így akarta befektetni az érseket saját hívei előtt. Végül az 1849. tél végén Kalocsára jött osztrákok 20 000 forint hadisarcot követeltek a várostól, melyet Nádasdy fizetett ki, mivel egyedül ő rendelkezett ennyi pénzzel a városban. A császáriak magukkal hurcolták, és kivizsgálták a szabadságharcban betöltött szerepét. Ezután visszamehetett Kalocsára és a hivatalát is megtarthatta. Ekkor vált végleg gyanússá a közvélemény előtt.³⁰

Ha elfogadnánk Andics Erzsébet tételeit, miszerint a „katolikus magas klérus” minden tagja konzervatív reakciós volt, a forradalom esküdt ellensége, akkor a fentebb leírtak alapján Nádasdyt kivételnek kell tartanunk ez alól a főpapságra erőszakosan kimondott ítélet alól. Idős kora, arisztokrata származása ellenére örömmel fogadta a forradalmat, nem zárkózott el a haladó eszméktől. Anyagilag is támogatta a szabadságharcot, és nem támogatta az osztrák és a szerb agressziót. Ezekben a viharos időkben is hűséges tudott maradni a magyar hazához és az egyházhoz is.

V. A szabadságeszmék terjedése és hatása a kalocsa-bácsi főegyházmegyében

Nemhiába intette Nádasdy papjait és híveit mérsékletre és józanságra a forradalmi eszmékkel szemben. A rosszul értelmezett szabadság több helyen is kiélezte a plébános és a hívek viszonyát. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás nem törölte el a plébánosnak járó szolgáltatásokat, mint a feudalizmus többi kötöttségét. Benedek Elek miskei plébánosnak meggyűlt a baja híveivel, akik *„a szabadságot rosszul értve fizetését melyet az egyházi törvényes látogatás meg állapított megadni nem akarják.”* Hiába próbálta a helybeli jegyző felvilágosítani a népet, azok nem voltak hajlandók a lelkipásztor illetményét megadni, melyet *„fáradozásai után méltán érdemelt”* volna. A szentszék úgy próbált segíteni papján, hogy oda küldte Körmöczy Miklós kanonok urat *„mind ki 30 évekig lelki pásztora volt”*, hogy próbálja meg a híveket jobb belátásra bírni.³¹ Neki sikerült elérnie, hogy engedjenek a hívek: *„plébánosi telek munkálása nélkül – melyet még pénzért sem akarnak eszközölni – a fajszi hívek által fizetni szokott plébánosi illetményt ők is megfizetendik.”*³²

Ugyanezzel a problémával találta szembe magát Michajlovics Athanáz nádudvari plébános is. Ő is arra kéri az érseki széket, hogy bírja rá a nádudvariakat, fizessék meg járandóságát. A szentszék Szűcs András kerületi alesperest küldte a helyszínre aki megfenyegette a híveket: *„Jelkipásztoruk iránti kötelességeket teljesíteni elne mulasszák makacskodásuk esetében becsületük s tán vagyonuk kárával is lévén szorítandnak.”*³³

Egy másfajta ügyet tárt fel Ada városának küldöttsége. Az adai nép maga akart plébánost választani magának, a gyűlölt Vér Lukács helyett, Buday Károly adai káplán személyében. Hogy mi alapján formáltak erre jogot? *„... az óbecsei tiszttartó oda nyilatkozott volna: miszerint az úrbéri viszonyok változtával a földesurak kegyúri joga is meg szűnván az a népre szállott – az adai község most érintett új jogánál fogva plébánosnak megválasztott eme hivatalában egyházilag is megerősített esedezvéen...”* Természetesen a szentszék nem hagyhatta jóvá a plébános választást, meg az óbecsei tiszttartó véleménye ellenére sem. A minisztérium ebben az ügyben még nem intézkedett és így a régi egyházi törvények maradtak érvényben.

Nemcsak a hívek körében terjedtek a szabadságeszmék, hanem felbolygatták az egyházmegye alsópapságát is. Ez a réteg mindig szűkös anyagi körülmények között élt, elégedetlen volt fizetésével.³⁴ E mellett a plébánosok által elnyomott fiatal, lobbanékony káplánok lelkei

hamar felgyulladtak a forradalmi ideák lángjától. Az ország minden pontján reformokat követeltek, beadványokat szerkesztettek az egyházat kormányzó főpapsághoz. Ilyen volt például a márciusi ifjak pontjaira emlékeztető Buda és Pest összes lelkészének aláírásával, Mráz Mihály által benyújtott követelés. Tizenkét pontban fogalmazták meg kívánalmaikat, melyeket az esztergomi érseki szék betöltetlensége miatt, Kunszt József káptalani helyettesnek küldtek el. Követelték:

1. A magyar nyelv használatát a latin helyett.
2. Az alsópapság méltányos megfizetését.
3. A káplánoknak több önállóságot, függetlenséget.
4. A plébánosok és káplánok viszonyát új rend szabályozza.
5. A plébánosok és káplánok peres ügyeit ne a szentszék, hanem egy „kebelbeli zsűri” szabályozza.
6. A papokról készített úgynevezett „információ” írását is ez a zsűri végezze.
7. A reverenda csak az istentiszteleten legyen kötelező, egyébként fekete atillában járassanak a papok.
8. A kontemplatív szerzetesek ne vegyenek részt a nép pasztorálásában.
9. A szent jobbot ne cseh, hanem magyar papok őrizzék.
10. A kerületi alespereseket a kerület papsága válassza, ne a püspök.
11. A szentszéki határozatok, bíraskodások, körlevelek, minden hivatalos irat magyar nyelven íródjon.
12. Kötelezően tartassanak évente egyházmegyei zsinatok, és az egyházmegye összes papja részt vehessen azokon.³⁵

Kunszt József mérsékletre inti Mráz Mihályékat válaszában, amíg nem neveznek ki prímást és nem lesz nemzeti zsinat, addig ő nem tud lépni ezekben a kérdésekben. Sok követelést túlzónak talál, inkább össze kéne tartaniuk az egyház tagjainak ezekben a nehéz időkben, mintsem, hogy pártoskodást szítsanak. A kalocsai megyés papság is szervezkedett, a felső-tiszai és a szabadkai esperesi kerületekből petíciókat nyújtottak be az érsekhez. A szabadkai kerület 1848. május 4-én tartott rendkívüli gyűlést. Itt határozták el, hogy petíciót nyújtanak be az érsekhez, egy megyei zsinat mielőbbi megtartása ügyében. Ettől a zsinattól várták, hogy meghatározza azt az irányt amelyet az egyháznak az új időkben követnie kell. Vizsgálják meg az egyház fegyelmi szerkezetét és azt a kor igényei szerint alakítsák át. Kérésüket azzal indokolták, hogy a problémák törvényes rendezésének halogatása sokakat arra indítani, hogy a reformokat saját fejük után menve, törvénytelenül eszközöljék ki. Arra kéri az egyházi felsőbbiséget, hogy az egyes kerületek három megbízottat küldhessenek ki, akik Girk György érseki helyettes vezetése alatt előkészítő tanácskozást tartsanak, és fogalmazzák meg a zsinaton tárgyalandókat. A felső-tiszai egyházkerület is petíciót nyújtott be az évenként tartandó egyházmegyei zsinatok ügyében. Szükségesnek vélik, hogy a véleményét mindenki szabadon elmondhassa a feljebbvalói előtt. A hűbéri rendszer polgárosulásával az egyházi hierarchiai is feleslegessé vált, csak az uralom telhetetlen vágyát fejezi már ki és nem a testvéri szeretetet. Kívánják a papnevelő intézet rendszerének felülvizsgálatát is, valamint a középkort idéző elavult fegyelmi szabályokat is meg akarják változtatni.³⁶ Az érsek próbálta megnyugtani a forrongókat, válaszaiban a tiszteletlen hangvételű petíciókat ítélte el.

Az ifjú káplánok forradalmi hevülete sok gondot okozott az egyházi hatóságoknak. Törös Sámuel a fajszi káplán „*öszve szamarazta, gazemberezte*” feljebbvalóját, Varga Mihály

fajszí plébános helyettesét. Azzal vádolta a jámbor egyházi férfit, hogy nem tud prédikálni, bezzeg ha ő szólna a néphez, ő lángra tudná gyújtani. Tagadta a Szentháromság létét. Szamárnak nevezte a pápát, az érseket, a püspököt, a káptalant. „*A minisztérium az én uram*” jelentette ki és másnapról (Péter, Pál) nem is misézett és nem is prédikált. „*Azóta pedig folytonosan részegeskedik, világi öltönyt és pantallóban jár, kél a faluban pisztolyokkal fenyegetőzik.*”³⁷ Ez a fajta felfogása a szabadságnak azt hiszem senkinek sem lehet követendő példa. A szentszék Törös Sámuel „*ezen iszonyú kihágások*” után minden vagyonával Kalocsára rendelte.

Bedcsula Tamás kalocsai plébános is szeretett volna megszabadulni a forradalom miatt megváltozott káplánjától, Habram Istvántól. Panaszaiában előadja: „*a márciusi napok óta bántalmat bántalomra halmozva nem szűnik meg az egyház főpásztorai, az egyházi fegyelem és egyéb egyházi institutiók ellen a legvakmerőbb nyilatkozatokat tenni.*” A szentszék határozata szerint az érseki helyettes hallgassa ki, nehogy kihallgatás nélkül legyen elítélve. „*A körülményekhez képest fedessék meg és feljebbvalói iránti kötelességeire komolyan intessék.*”³⁸

Egy egyházmegyei tanácskormányon elmondott beszédében lévő túl merész kijelentései sodorták bajba Márkus Lajos hajósi plébánost. Ebben a beszédében olyan ingerlő kifejezéseket használt „*melyek miatt lehetetlen volt azt szó nélkül hagyni, miért is ötet eme kifejezéseinek kiigazítására és felvilágosítására*” kötelezték. Az egyik problémás mondata volt: „*a legyőzhetetlen ösztön ostromolta gyarlóság a nőtlenség szigorú törvényét le nem győzhetvén.*” Mindenki felkapta a fejét erre a papi cölibátust támadó kijelentésre. Úgy védekezett, hogy ő ezt csak úgy értette, hogy nagyon nehéz az ösztönöket legyőzni de nem lehetetlen. A második kijelentése a merev egyházi hierarchiát támadja: „*a megyei kormány által már oly számtalanszor gyakorolt gőgös zsarnokság.*” Ezt a kijelentést az őt törvényesen megillető jövedelmeinek visszatartása miatt engedte meg magának. 1846-ban a hajósi plébánia szőlőtermését kobozták el, ezenkívül ő maga 9 hónapig látta el a könyvtárosi tisztelet amiért egy fillért sem kapott. Leginkább ez az utóbbi, a zsarnokságot firtató kifejezése keltett nagy felháborodást. A szentszék a plébános panaszait alaptalannak találták: „*a főmegyei kormányt gőgös zsarnoksággal vádolnia igazságos oka éppen nem volt.*”³⁹ Tiszteletlensége miatt külön intéseben részesült.

VI. Hogyan vettek részt a papi személyek az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban?

1849. január 7-én a Dom Miguel ezred néhány katonája került Kalocsára akik az érseket akarták megsarcolni. Az érseki palota előtti téren nagy lövöldözést csaptak, belőttek az érseki lak kapujába és a nagyterembe. Az idős és beteges érsek megrémült a támadóktól és a palota hátsó kijáratánál várakozó kocsiján Géderlakra, majd onnan Dunapatajra menekült. Az ott maradóknak sikerült lefizetniük a követelődő katonákat, akik továbbálltak a városból. Az érsek csak másnap a támadók eltávozása után tért vissza székvárosába.⁴⁰

1. A papság részvételéről általánosan

Nádasdy nem vállalta, hogy fegyveresen is szembeszálljon a támadókkal, az agg főpapa jobbnak látta a menekülést választani. Papjai viszont annál inkább harciasnak bizonyultak. A délvidéki szerbek vérengzései, a magyar haza hívó szava több egyházi személyt is arra késztetett, hogy fegyvert ragadjon a hon védelmében. 1848-ban mint fentebb már láttuk az egyházmegye papságának létszáma kétszáz fő volt (110 plébános és 90 káplán). Ezek közül

voltak akik fegyveres honvédként, nemzetőrként vettek részt. Az egyházmegye lelkeszei engedélyt kértek Nádasdytól szolgálati helyük elhagyására, vagy utólagos értesítést küldtek besoroztatásukról.⁴¹

Egy ilyen utólagos bejelentő levelet küldött például Horváth Ignác a szentszéknek: „*Van szerencsém jelenteni, miszerint én Hazám ellenségeit megbosszulandó Ferdinánd huszárokhoz becsaptam. Meglevén győződve, hogy ez által kedves szolgálatot teendek imádott honomnak, főleg e jelen vészes percekben, midőn a hűtlenség gonosz szelleme több Krisztus szolgálóinak lelkeit is megmértelyezte. Hitem erős, miszerint Érseki Sz. szék 4 évem leszolgálta után kegyeskedendik megye kebelébe visszafogadni.*”⁴² Az ország többi egyházmegyéjében is hasonló levelekkel fordultak a katonának álló papok püspökhöz, mindannyian biztosítani akarták, hogy a harcok elmúltával visszatérhessenek egyházmegyéjükbe. Nádasdy megértő volt papjaival szemben, „isten vezéreljen”, írta például egy honvédnak álló papjának. Csak arra kérte lelkeszeit, hogy a katonaidejük alatt tartózkodjanak papi funkcióik gyakorlásától.

Voltak, akik tábori lelkészként vettek részt a harcokban, prédikációikkal buzdították, lelki táplálékkal látták el a honvédeket. A szentszék bizonyos esetekben még joghatóságot is adott tábori lelkésszé lett papjainak működéséhez, máskor a tábori lelkészség vezetőihez, vagy a területileg illetékes püspökhöz küldték őket. A fegyveresen harcoló lelkészek zöme rangot is kapott, de mégis legtöbbször nagyobb hasznukat vették a parancsnoki irodában, mint a harctéren. Voltak akik a szó fegyverével küzdöttek az osztrák elnyomók ellen, forradalmi prédikációikkal buzdították a népet.

Tehát az a vád sem igaz, hogy a papság nem lelkesítette volna a szabadságra, a harcra a népet, sőt többen ezért nagyon súlyos büntetést szenvedtek a szabadságharc leverése után. A legifjabbak, a kispapok is részt vállaltak a haza védelmében, ők is honvédek álltak.⁴³

2. A felszentelt papok részvétele⁴⁴

BAGÓ GERGELY • 1815-ben született, a kalocsai megyében főszékesegyházi hitszónok volt.

A forradalom idején mondott beszédeit a szentszék lázítónak értékelte, ezért 1849. november 28-án felmentik állásából. Az érsek kápláni állást szánt neki. Bagó igazságtalannak tartja az ítéletet és elbocsátását kéri, „*mert meggyőződése, hogy a mint az érseki székvárosban egyházi felsőbbségem ítélete szerént foganattal a pástorkodás mezején nem működhetem, úgy azt a mostani zivataros időkben, kivált Bács megyében kebeleztet akármely hívő községnél is alig alig tehetem.*” Engedélyt kért, hogy Hugonay Kálmán gróf magántanítója lehessen, s így tarthassa el magát. Az általános megbékülés után akart egyházmegyéjébe visszatérni. Áprilisban ehelyett a szentszék arról értesíti, hogy feloldják fölfüggesztését, penitenciára szólítják fel a dunaföldvári ferenceseknél. A penitencia letöltésével Bagót szeptemberben valóban föl is oldozták. Topolyai káplánnak nevezik ki, később pedig nagy karriert fut be: topolyai plébános lesz, azután Kalocsán kanonok, apát, a tanítóképző igazgatója. 1885-ben halálakor székesegyházi főesperes. Tehát nem részesült hátrányos megkülönböztetésben a forradalomban való kompromittáltsága miatt.⁴⁵

BARAKOVICS BÉLA • 1822-ben született, 1848-ban Bajmokon volt káplán. 1849. január 23-án írja Szegeden kelt levelében az érseknek, hogy beállt honvédnak. Levele kimutatja a szívében lobogó lelkesedését a haza iránt: „*Ha szabad volna földi lényt imádnom, az csak hazám, csak nemzetem leende. Inkább nem lenni mint hazám, inkább nem lenni mint nemzetem, hű fia nem lenni.* Ez szűm kiolthatatlan érzete. S kegyelmes Uram! Lelkem – ha szabad mondanom – e földi bálványai jelenleg veszélyben forognak. Veszélyben, minőt évkönyveink lapjain hiában

keresnék... a honvéd pályára léptem, pályára, hol magát életmet vagyok áldozandó, éltém' a gyengélkedő egészségűt ugyan, de arra alkalmast, hogy a pályaképes harczosnak szánt golyót felfoghassa." A plébános jelentő levelében hírül adta, hogy a fő hadparancsnokság irodájában alkalmazzák volt káplánját és egyúttal újabb káplánt kért. A szentszék a hadba lépést február elején tudo-másul vette, csak szokás szerint arra figyelmeztette Barakovicsot, hogy papi funkcióitól katonaideje alatt tartózkodjék. A szabadságharc elbukása után a szentszéki vizsgálatra írt tisztázó jelentése 1850 áprilisában kelt. Ebben azt említi, hogy hazáján kívül katolikus hitét is védelmezte a szerb, román, orosz támadókkal szemben. 1849. augusztus 13-ig szolgált, de már június 6-án megsebesült, csak addig volt aktív. Április közepéig dolgozott irodán, azután csatákban is részt vett, de hálát ad az égnek, hogy nem ölt. Fején súlyosan, jobb kezén könnyebben megsebesült. 1850 októberében oldották fel kánoni büntetését, miután szántó-vai káplán lett. Közben Barakovics már elbocsátását kérte, Amerikába szeretett volna menni, missziós célzattal. Erre azonban már nem kerülhetett sor, sebesülése valóban súlyos volt, 1851-ben, 29 évesen meg is halt.⁴⁶

BENDE JÓZSEF • 1823-ban született. 1846-ban szentelték fel, először Csantavéren volt káplán, majd 1848 augusztusától lett a szeminárium prefektusa Kalocsán. 1849. március 15-én mozgósították a kalocsai nemzetőrséget, a Duna part védelmére rendelték. Bende József a szeminárium tanulmányi felügyelője felfegyverezte a teológusokat, és új szűrőkre öltöztetve őket, kivonult velük a Dunához. Ladikon átkeltek Paksra, mivel ott tudomásuk szerint osztrákok tartózkodtak. Harcra azonban nem kerülhetett sor mert mire odaértek az osztrákok már továbbálltak. Bende lelkesítő beszédet tartott a községházán. Az eset kitűdött, a császáriak küldtek egy csapatot, hogy Bendét és teológusait sorozzák be az osztrák seregbe, de ők még időben elmenekültek a kényszersorozás elől.⁴⁷

Tábori lelkesítő funkciót is végzett néhány alkalommal éppen Csantavér környékén, ahol nagy számú menekült és katonaság gyűlt össze a szerb vérengzések miatt. Tábori lelkesítő ki-nevezése azonban nem volt. 1849 márciusában Gyulay Gaál Eduárd császári biztos már levelében kérte elmozdítását, fogollyá vételét az érsektől. Az érsek az elmozdítást vállalta, a fogollyá vételt hatáskörén kívül esőnek nevezte. A szabadságharc utáni tisztázó eljárásába a világi hatóság is beavatkozott, így nem tölthette be tovább hivatalát, miskei káplán lett. Érdekes momentum az 1849. június 29-én elmondott beszéde melyben a maga nyilatkozata szerint szembefordul Sörös Imre forradalmi prédikációjával. A prédikáció sajnos nem lelhető fel. Néhány éven belül elvonul feje fölül a kompromittáltság felhője, 1852–52-ban már visszakerül a szemináriumba, teológia tanár és doktor, az ötvenes évek végétől óbcesei plébános. 1878-tól kanonok, halálakor 1894-ben főszékesegyházi esperes.⁴⁸

BÓDOGH JÁNOS • 1815-ben született. Adai káplán volt a forradalom idején, majd beállt a honvédseregbe és ott alhadnagyi rangot kapott. 1850. január 8-án, tisztázó eljárása során a vallomások szerint csak írónoki funkciója volt a parancsnok mellett, illetve őrséget állt bizonyos esetekben. Harcra nem is fogták, félénk volt, nevetve mondta neki egy őrnagy: „*erre-arra papja, tsak brevium való ötsém a te kezédbe, nem fegyver...*”

Saját vallomása szerint megélhetési gondjai is a táborba szállásra ösztönözték. A szerbek fosztogatása után nem maradt megélhetése, az adminisztrátor Vér Lukács sem tudott róla gondoskodni, így beállt a védseregbe, s ott a hadi irodában nyert alkalmazást alhadnagyi rangban. A védsereget Bács vármegye alakította, nem honvédalakulat volt. 1850 áprilisában oldották fel fölfüggesztését. Tovább káplánkodott, végül baracscai plébános lett, 69 évesen halt meg 1884-ben.⁴⁹

BUDAY KÁROLY • Az ő nevével már fentebb találkoztunk, az adaiak őt szerették volna megválasztani plébánosuknak. 1812-ben született. 1848-ban adai káplán volt. Beállt a nemzetőrségbe ahol kapitányi illetve századosi rangot ért el. 1849. április 17-én kelt levelében segílyt kér a szentszéktől a rác rablás után, mivel bútóraitól, ágyneműjétől, minden vagyonától megfosztották. Kapott is száz forintot vissza nem térítendő támogatásként. 1850 elején megindul a szentszéki vádeljárás ellene, egyházfegyelmi panaszok is felmerültek vele szemben. A vádak súlyosak pl. együtt élt egy férjes asszonnyal a forradalom idején. Pere egészen 1851-ig elhúzódott, melyben szeptember 25-én mondtak ítéletet: „*A siralmas emlékü forradalomhoz kezdettől fogva tellyes mértékbeni ragaszkodást járt, tanusított ... fegyveresen és az adai nemzetörök kapitánya volt.*” Kossuth Lajost is megkereste, tábori lelkészi állást kérve tőle, ez is szerencsétlen pont lett a perben. A periratban leírják, hogy ámbár a kánonok szerint a fegyverviselés egyházi rendből való letétellel volna fenýtendő, miután azonban „*őszentsége a római Pápa a forradalomban résztvett egyházi személyekre nézve 1850. január 25-én és március 9-én kiadott pápai leveleiben a büntetés más módjait ajánlotta.*” A vádak között volt még rablóvezérség és szószekről történő izgatás is, de ezeket nem sikerült bizonyítani. Karácsonyig elzárás lett a sorsa Budaynak a deficienciában, az agg papok otthonában. Heti két napot kellett böjtölnie kenyéren és vízen, minden társaságtól elzárva. Havonta írásban le kellett adnia egy elmélkedést, csak az ünnepi misékre, szentségimádásokra távozhatott. Fogva tartásának költségeit utólag fizetéséből levonták. 1851 végén szabadult, káplánkodott, dávodai plébánosként halt meg 1887-ben.⁵⁰

CSICSÁKY JÓZSEF • A teológia tanára egyháztörténet és jog tárgyakban. A szabadságharcban tábori lelkész, kapitány volt. 1848. október 31-én eltiltják hivatalától, hiteles tanúk vallomása alapján, de az ő személyes meghallgatása nélkül. Védekező levelében foglaltak szerint a vádak a következők voltak: az egyház törvényei és előjárói, a pápa iránti tiszteletről megfélemlítve az egyház intézményei elleneinek táborába ment át. Ezzel kapcsolatban Csicsáky elismeri, hogy több egyházi törvényt és intézményt módosítani, eltörölni is helyesnek vélne, de nem mindegy milyen úton tenné. Vád volt még, hogy a pápákról, püspökökről, kanonokokról úgy nyilatkozott, hogy „*azok czudarok, istentelenek, gazemberek.*” Azzal védekezett, hogy ő ilyet csak történelmi távlatban mondott, példaként, amit állított ezzel kapcsolatban az bizonyítható is. Hogy megszólalt bizonyos püspököket, kanonokokat elismeri, de nem ezekkel a kifejezésekkel, s nem az érseket, előjáróját, hanem annak tanácsadóit. Személyes sértettségének az oka, hogy az egyházmegyei zsinat eseményeiről őt, és még három barátját kizárták, mert ők egyházfegyelmi pontok módosítását javasolták. A cölibátus ellen szólt az igaz, de nem tette ezt soha illetlenül. Világi ruhaviselettel is vádolták, erre azt válaszolta, hogy tudomása szerint a püspökök is hordják.

Ő a reverenda viseletét teológiai funkcióhoz kötné. 1849 októberében a hatóság Csanádra írt neki levelet. Eszerint az érsek 1849. szeptember 18-án fölfüggesztette, papi tevékenységétől eltiltotta és tisztázásra haza rendelte. Kánoni vizsgálat után a szentszék 1850. január 22-én hozott ítéletet. Ebben megfosztották papi működési engedélyétől és tartózkodási helyétől a deficienciát jelölték ki. Levágatták szakállát, bajuszát, Csicsáky végül 1850. május 23-án közölte, hogy kész engedelmeskedni, s az érsek személyes vizsgálatát, bírálatát kéri. 1850. május 27-én kérte elbocsátását a papi rendből.

Az addigi eljárást méltánytalannak, üldöztetésnek érezte. Végül június 1-én egy újabb nagy vallomást tesz a szentszék előtt, melyből kiderül, hogy a politikai változások idején, a papság egy részével együtt egyházfegyelmi reformokat is szeretett volna. Kezdeményezésük

a dogmákat sosem érintette, s mindig törvényes úton jártak. Azok viszont, akik rossz szemmel nézték az ő meggyőződésüket, intrikálni kezdtek ellenük. Ő nem érzi, hogy cselekedetével bármikor is vétett volna. Így például érseki tanácsra és kérésre kísérte el a kalocsai nemzetőröket a rácok ellen, az érsek még 300 forintot is küldött vele, és buzdító beszédre is megkérte. A városháza előtt el is hangzott a beszéd, melyben az uralkodóházat nem is említette, lázításnak beszéde így nem nevezhető. A bajusz, a szakáll, a civil ruha nemzetőri tevékenységének folyománya. A felfüggesztés és a szentszéki ítélet is meghallgatása nélkül történt. Így ítélték penitenciára, börtre, elzárásra. Ismételten kérte elbocsátását a papi rendből. A deficienciában töltött ideje alatt is megvádolták, hogy világi ruhát hord. Erre így válaszol: *„Világi öltönyben azért járok mert a reverendám oly szűk, hogy azt viselnem lehetetlen, addig is elég kiállnom, míg templomba megyek, mert úgy érzem magam benne, mintha békóban volnának tagjaim, pénzem pedig nincs, hogy másikat csináltassak magamnak.”* 1850. augusztus 1-jén rehabilitálják. Almási káplán, majd plébános lett.

Prépost, esperes-plébánosként, kerületének tanfelügyelőjeként halt meg 1889-ben.⁵¹

DOMSICS ANTAL • 1790-ben született. 1848-ban gákovai plébános. Azok közé tartozik, akik a szó fegyverével harcoltak, prédikációival tüzelte a népet. A forradalom után azzal vádolták, hogy a németeket „*swarczgelb*” kutyáknak nevezte, egyeseket a magyar kormány támogatására buzdított, a németajkúak ellen gyűlölettel viseltetik, az uralkodóház ellen izgat. Tanuk elmondása szerint egyszer azt mondta, hogy szívesebben hallgatja a magyar kutya ugatását, mint a német beszédet. Perébe a világi hatóságok is bekapcsolódtak, neki nem sikerült megúsznia néhány hónap börtönnel a deficienciában, hanem hat év várfogság lett a büntetése, amelyből négyet le is töltött. 1856-ban, szabadulása után nyugdíjazták, 1869-ben halt meg hosszú betegeskedés után Szekszárdon.⁵²

FONTÁNYI ALAJOS • 1815-ben született. Gajdobrai káplán. 1848 nyarán Garára szeretnék volna áthelyezni, ez elől mindenáron menekült, személyes kellemetlenség és a rác nyelvtudás hiánya miatt. Inkább katonának kérte magát elbocsátani. 1849-ben Szántovára kerülhetett, innen adtak ki ugyanis igazolást tevékenységéről. A helység küldöttségével együtt, egy tisztelő látogatás alkalmával került Perczel Mór táborába. Ott Szenttamás bevétele után Titel bevételének terve volt a téma. Fontányi hozzászólt, hiszen titeli káplán korából volt helyismerete, Perczel ezért őt maradásra kérte, Fontányi azonban egyedül maradt plébánosára hivatkozva nem akart maradni. Végül Perczel a lakosság vérontását elkerülendő megadással felszólító követségre kérte Fontányit. Ott kellett tehát maradnia a táborban. Néhány hét múlva tért vissza a hivatalába azzal, hogy szolgálatára végül mégsem volt szükség. Szántova előjárói 1849 októberében adták ki az erről szóló igazolást. Fontányit 1850 januárjában rehabilitálták. Visszatért káplánnak, később obrovácsi adminisztrátor lett, 1875-ben halt meg Garán, adminisztrátorként, hatvanévesen.⁵³

FRATRITS LŐRINC • 1813-ban született, a forradalom idején Bajsán volt plébános. 1850-ben azzal a váddal került a szentszék elé, hogy törvényes királyának Ferdinándot állítja. Erről további részleteket nem tudni, de kiderül, hogy 1849. augusztus 15-én a császári seregek le tartóztatták azon okból, mert a pártütőkkel közreműködött, szidta uralkodóját, a császári utasításokat nem hirdette ki. Ezek nagyrészt mind igaznak bizonyultak, de a plébános minden tetteré tudott magyarázatot adni. Érzelmi állapotát pedig a rácdúlással magyarázta, egy évvel később 1850 júliusában. De ezelőtt 9 hónapig kellett raboskodnia Olmütz várában, vasban, rongyokban. A szentszéki vizsgálat tehát a polgári büntetés után történt, 1850 augusztusában, az imént említett zavaros vallomások után feltétlen hűséget és engedelmességet

ígért, így hónapos deficienciára ítélték, de plébániáját megtarthatta. Később Szenttamáson és Ómoravicán adminisztrátor. Az 1861-es sematizmusban még szerepel, 1875-ben azonban már nincs nyoma.⁵⁴

HERING LIPÓT • 1814-ben született. Újvidéki káplánként 1848 novemberében panaszodik a nehéz helyzetről, amelybe került. A lakosságot nemcsak az ellenség sújtja, hanem a kolera is, alig győzik a temetéseket. Különféle jelentések megírása, valamint a tételek megoldása alól kér emiatt fölmentést. 1849 őszén éhezésről, nélkülözésről, teljes elhagyatottságról ír. Áthelyeznék Gajdobára, de mégsem megy, ezután kezdődik a vádaskodás ideje. Főleg fegyelmi ügyekben vádolják, egyházának nem építésére, hanem inkább rombolására törekedett, mondják. Együtt élt egy bizonyos nőszeméllyel, valószínűleg ez volt ellene a legsúlyosabb vád. 1850 novemberében penitenciára ítélte a szentszék, amelyet az agg papok otthonában az év végéig végre is hajtottak. Dinasztia ellenes beszéd gyanúja miatt azonban 1851 januárjában a pesti hadbíróság megkereste az érsekséget, jelentést kérve Hering Lipót tevékenységéről. Két év várfogság lett az eredmény. Csak 1853–54-ből vannak arra utaló levelek, hogy hivatalába, papi funkcióiba visszahelyezték. Monostorszegre helyezték káplánnak 1854 januárjában. 1906-ban halt meg 92 évesen, császártöltési plébánosként.⁵⁵

HORVÁTH IGNÁC • 1820-ban született. Szontán volt káplán. 1848 április-május folyamán panaszok érkeztek a szentszékhez a plébánostól és a lakosságtól kicsapongó életmódja miatt. Kocsmázik, a fehérréppel foglalkozik és fizeti az előjárók italát. Mindezekért elhelyezését kérték. Maga Horváth Ignác felháborodottan írja levelében: „*el nem megyek élve, ha csak először meg nem lőnek, de Istenemre esküszöm, hogy először én lövöm meg a becsstelen és jelenleg is viselő gazdasszonyt...*” Az események után két hétre elzáratta a szentszék a deficienciában, ahol böjt, imádság és csönd által akarták megjavítani a kicsapongó ifjút. Utána Szabadkára (Rókus) helyezték káplánnak. 1849. február 1-jén levélben közölte, hogy Szegeden beállt huszárnak. Ezt a levelét már korábban idéztem. Május 16-án tábori lelkésznek lett kinevezve a Kmety hadosztályhoz Budán. Tábori lelkészi kinevezése megvan a Kalocsai Érseki Levéltárban, Mednyánszky Cézár aláírásával, melyből képet kaphatunk, hogy mi volt a tábori lelkészek feledatköre abban az időben a magyar honvédségnél:

„*Tudtára adom önnek, miképp folyó hó 15-én 597/V szám alatt kiadott „napi parancs” utján előterjesztésemre a fővezér Ur által tábori lelkésznek van kinevezve, és pedig a 7. Hadtest Kmethy osztályához, hova az ezredtől elbocsájtatása után azonnal menend, engem a nevezett osztálynáli megjelenéséről és történt besoroztatásáról hivatalosan tudósítandó. Erősen hiszem miképp Ön felfogván lelkészi fontos hivatalának magasztos eszméjét, a sereg fellelkesítésére, és a betegek atyai ápolására minden gondját fordítandja. Hivatala köréhez a többiek között tartozik, a betegek, és halottak hiteles jegyzékét a maga idejében hivatalosan történendő feljelentés végett, elkészíteni. Különbösen üdvömmel, Önnek új hivatalához erőt és kitartást kívánok.*”

A kalocsai szentszéktől joghatóságot kért papi funkcióihoz. A szentszék erre nem vállalkozott, illetékesként a tábori lelkészi előjáróságot jelölte meg. Tisztázó eljárása során katonai szolgálatának okaként a szerb dúlást említette Topolya, Csantavér környékén. Harmadik okként anyja nehéz anyagi helyzetét jelölte meg, amit édesanyja is tanúsított levelében. A tábori lelkészi fizetés ugyanis nem volt rossz, 88 ezüstartot említ az anya havidíjként. Mint katona egyszer sem gyilkolt, tábori lelkészként ellátott papi funkciókat, temetett, szónokolt. Egy éven át tartó tisztázó eljárás után 1850 decemberében mentik föl. Ezután Garára kerül káplánnak. Később dusnoki plébánosként újra fegyelmi problémák

lesznek vele, szentszéki tárgyalások, feddések sorozata kíséri a hatvanas évek végétől. Káplánjaival is sok problémája volt. Hosszú életet élt 1893-ban nyugdíjazták Duskokról.

JÁMBOR PÁL • 1821-ben született, 1848-ban jankováci plébános. Az év során, majd 1849-ben is többször elhagyta plébániáját, minden engedély nélkül, akár több hónapra is. Ellenzéki magatartást tanúsított, az osztrákok ellen lázító beszédeket tartott. A távollétek sem véletlenek, Jámbor Pál honvédtiszt volt a szabadságharcban, melynek végén külföldre szökött, végül kegyelmet kapott. Még 1849 decemberében eljárás indult ellene, ő maga tovább bujkált, távollétében született meg a szentszéki ítélet ellene 1850 májusában. Eszerint a legfőbb kánoni vétsége a helyben lakási kötelezettség semmibe vétele volt, de említik ennek politikai motivációját is: „*egyutal ugyanazon Alperes a forradalomhozi szításból eredett becstelenség fejéből származó szabálytalanságba esván...*” Az ítélet a plébánia javadalmától való megfosztás és év végéig tartó felfüggesztés. Később mégis karriert futott be, hegyesi káplánsága után Szabadkán gimnáziumigazgató lett, 1861-ben még országgyűlési követnek is megválasztották. Az igazgatóságról a Helytartóság el akarta mozdítani az érsek által, politikai múltjára hivatkozva, de Kunszt József ebbe nem egyezett bele.

Később aposztata pap lett, halálakor azonban visszatért a katolikus hitre.⁵⁶

LEHOCZKY IMRE • 1822-ben született, 1846-ban szentelték pappá, baracskai, majd bezdáni káplán volt. 1849. június 13-án állt be honvédnak, erről szentszéket plébánosa értesítette, azzal a megjegyzéssel, hogy a nehéz időkre való tekintettel nem kér helyettesítést. Lehoczky augusztus 13-ig volt fegyverben, ez idő alatt csatában nem vett részt, nem is ölt embert. Nem végzett papi funkciót katonáskodása idején, kész volt a penitenciára a szabadságharc után. 1850. szeptember 27-én oldják föl felfüggesztését. Sükösdön lesz káplán, de az év vége felé egy indulatos levele miatt újra a szentszék elé idézik. Ez elől könyörögve próbált kitérni, részben plébánosa betegsége miatt, részben pedig: „*De méltóztassanak felmenteni a Főtisztelendő Urak leginkább azért, hogy már ugys bemocskolt nevemet ez új szégyentől megmenctsem.*” Bátyai plébánosként halt meg 1875-ben.⁵⁷

MÉSZÁROS IGNÁC • 1820-ban született. Zombori káplánként érte a szabadságharc. 1848. október 18-án jelenti, hogy magát önkéntesként besoroztatta. „*Édes honunk ezer részről fölkelte ellenei nem csupán a megadott alkotmányos szabadság zöldellő fáját, de kivált áldott vidéküinkön szentegyházainkat rombolják le, és a kath. híveknek szelíd egyesületét barbár vadsággal gyilkolják és üzik szét kíméletlenül! Vérző szívvel kísértem mindeddig a figyelemmel a dolgok menetelét és fohászkodtam fel az emberiség közös atyjához: lenne bírása, lenne kegyes pártfogója igazságos ügyünknek. Ám de e vadság elnyomására közös erőt igényel a természet rendszere, Isten pedig a munkátlannul kibocsátott fohászt nem hallgatja meg!*” Az érsek tudomásul vette katonai pályára állását „Isten vezéreljen” felkiáltással. Kérte, hogy katonáideje alatt tartózkodjék a papi funkcióktól, ugyanakkor ne feledkezzék meg a papi jellem jegyeiről. Számos csatában részt vett, egészen világosig. Saját kezével nem ölt, de arra parancsot adott mint honvéd előjáró, őrmester. Önkéntes sorozását bejelentő leveléből egyértelműen láthatjuk, hogy lépésének oka a délvidéki pusztítás. 1850. április 29-től október 23-ig a bajai ferenceseknél tartózkodott, elcsöndesedés céljából. Ezután az érsek Bajaszentistvánra helyezte káplánnak. A bajai ellátást egyébként az egyházmegye kifizette a kapisztránus rendtartománynak, pontosabban a bajai gvardiánnak. Nemsokára Doroszlóra került káplánnak, majd pacséri adminisztrátor ókanizsai prépost plébános lett. 1889 novemberében halt meg, jelentős tanügyi és egyéb alapítványokat is tett.⁵⁸

OPITZ SÁNDOR • 1825-ben született. 1848-ban fejezte be a szemináriumot, még diakónusként a nyáron mint kancellista azaz szentszéki írnok, állt munkába Kalocsán. 1848 decemberében szentelték. Előtte tavasszal eltávozást kért, hogy a 48-as események miatt családjában keletkezett ellentéteket (apa-fiú) elsimítsa, eleget téve így testvéri és fiúi kötelességének. 1849 februárjában érseki beleegyezéssel ment el katonának. Öt hónapot katonáskodott, ott volt világosnál Görgey fegyverletételénél. Egy muszka őrnagy engedte szabadon az ő csapatát, így tért haza. 1849. augusztus 21-én Felsőszentivánról levélben jelentkezik a szentszék előtt, melyben kéri visszavételét a papi státuszba. Betegségére hivatkozik, azért nem jelent meg személyesen Kalocsán. Tisztázó jelentéséből (1850. április) kiderül, hogy szentelése után Fajsza, majd Bajmokra diszponálták, de helyét igazából nem tudta elfoglalni. Bevonulása után csatákban részt vett, de parancsnokként soha, és nem is gyilkolt. Négy hét házi fogság az agg papok intézetében lett a szentszéki ítélet júniusban, ebből két hét kijárási nélküli elzárással. Ez idő alatta csöndes magányt böjt egészítette ki. A tisztázó eljárás során Opitz még beteg lehetett, megvannak a gyógyszereszámlák, kifizetési bizonylatok is. Augusztus 27-én kérte felfüggesztésének feloldását, miután hegyesre került káplánnak. 1898. január 15-én halt meg adai plébánosként, címzetes kanonokságig vitte. A kerület nesz-tora volt.⁵⁹

PIUKOVICS DÉNES • 1825-ben született. Szontai káplán volt. 1848 októberében soroztatta be magát a honvédek közé. Erről plébánosa tett jelentést. Megpróbálta lebeszélni, de az ifjú, derék káplán tettekre kész, lelkes volt inkább akart tenni, mint rablók által legyilkoltatni. Plébánosa elkísérte a honvédtáborba, tanúja volt esküjének. Piukovics szeptember 30-án kelt levelében Girk Györgytől kért engedélyt a bevonuláshoz. A püspök az engedélyt egyházi előírásokra és szentírási részekre hivatkozva megtagadta, pontosabban nem javasolt a hadi pályára való lépést. Határozottan elkülönítette a katonai és a papi hivatást. A papi funkcióktól a katonasága ideje alatt mindenesetre határozottan eltiltotta. Tisztázó eljárása során 1850 áprilisában leírta, hogy Pétervárad elestéig harcolt, hadnagyi rangja volt és nem gyilkolt. 1850 októberében oldották föl büntetését, ezután felsőszentiváni káplán lett. Bikityi plébánosként halt meg 1875-ben.⁶⁰

SÁNDOR JÓZSEF • 1817-ben született. Topolyai káplán volt. A szerbdúlás eseményei elől szülővárosába, Ókanizsára menekült. Az események miatt innen is tovább költözött Horgos, Szeged, Debrecen irányába. A menekülés egyébként családotól történt, illetve elkísérte az ókanizsai káplán is. 1849. március 6-tól tábori lelkési szolgálatot látott el az első honvéd vadász ezrednél. (600 pengőforint évi fizetésért). Kinevezése megvan eredetiben Mészáros Lázár aláírásával. Paptársai, Bódogh János és Buday Károly tanúsították, hogy nem viselt fegyvert. Valamint ezt alátámasztoták az ókanizsaiak is: „*Ókanizsa Királyi Ker. Mező város tanusítja, hogy Sándor József, tábori lelkész volt és fegyvert nem fogott, a honvédek közé besorolva nem volt.*”

1850 februárjában tisztázása után nyolc nap deficienciát kapott., majd fajszi káplánként folytatta pályafutását. 1871-ben dávodai káplán volt. Hamarosan meghalt, az 1875-ös sematizmusban már nem szerepel a neve.⁶¹

SÖRÖS IMRE • 1817. október 13-án, Dunaföldváron született. Kalocsán híressé vált forradalmi prédikációja, mely hatalmas szálla lett a császáriak szemében. Ő kapta a leg súlyosabb büntetést, tíz év várfogságra ítélték, melyből 6 évet le is kellett töltenie. Pesten a Religio és Nevelés című folyóiratnál szerkesztői segédnök volt. Kalocsára kerülve érseki könyvtáros lett. Erősen hatottak rá a forradalmi eszmék, ő volt a kalocsai olvasóegylet, majd

később a „Szabadság Társaságá”-nak az elnöke. Ellenzéki magatartásáért már 1849 márciusában elfogatását kéri Gyulai Gaál Eduárd az érsektől. Ő márciusi 25-i levelében ezt nem vállalja: *„foglyokká tevésükhöz, minthogy kétség kívül az alvidékre menekültek, jelenleg kilátás nem lehetvén ez iránt intézkedni hatáskörömön kívül áll.”*

Az 1849. június 21-én elmondott prédikációja volt az ami aztán megpecsételte sorsát. Néhány részlet a prédikációból:

„A Király egy gyarló ember ki magát vak gőgjében Istennek hiszi...”

„Ezekkel együtt jártak a vallás szolgálói, leginkább a főbb szolgálói, hogy az együgyű nép a vallásnak megszenteltségtenített nevében kész engedelmességgel hajtsa oda nyakát a nyomasztó járom alá.”

„Ki hiheti, hogy az urak előbb bírták volna tulajdonul földeiket, mint sem azokon alatt valók voltak: hogy ezeknek a magokét adták volna oda némű feltételek alatt.”

„Isten büntesd meg a Királyt, büntesd meg a Haza árulókat, ontsd ki fekete vérüket küld el átkodat azon földre melyet ily gyalázatos vér megfertőztetett, fű azon helyen ne teremjen, soha eső és harmat ne szálljon rá örökre.”

Sorra veszi a társadalom csúcsán állókat: a királyt, a főpapokat és a nemeseket, lerombolja a nép szemében eddig rettegve tisztelt tekintélyüket. A prédikáció végén mondtakban pedig nagyon kemény szavakkal átkozza meg a személyében szent és sérthetetlen uralkodót.

A forradalom leverése után Dunaföldvárra menekült, innen írt jelentkező levelet az érseknek. Ezt azonban továbbítják a császári hatóságoknak, Szentiványi Vince kerületi főispánhoz. Söröst elfogták és mint fentebb említettem 10 évi várfogságra ítélik. Édesanyja özvegy Sörös Ferencné többször is írt az érsekhez, hogy eszközölje ki fia szabadon bocsátását. 1852. január 22-én kelt levelét már az új érsekhez Kunszt Józsefhez írta: *„Egy szomorú anya, kit fiának, Sörös Imrének, kalocsai megyebeli papnak, szerncsétlen sorsas végleg bánatba döntött, keres Nagyméltóságodnál vigaszt, sebeire írt és segedelmet.”*

Az érsek megígérte az aggódó anyának, hogy mindent el fog követni ügye érdekében, de Sörösnek akkor is le kellett töltenie hat évet fogságából. Büntetése alatt az egyházmegye neki és Domsichnak is pénzsegélyeket küldött. 1856-ban szabadult, ekkor jankováci káplán lett. Később dunapataji plébános.

1887-ben halt meg Dunapatajon⁶².

SZEKERES GYÖRGY • 1807-ben született, 1848-ban nádudvari plébános helyettes. 1849. augusztus 8-án a szőszéken a császár ellen illetlenül kikelt, amiért azután a császári katonák elhurcolták. 1852. áprilisában segélyt kérő levelében azt írja, hogy harmadik éve van fogságban. Ezután valószínűleg hamarosan meghalt, betegségére már segélykérő levelében is utalt.⁶³

SZEMES JÓZSEF • 1807-ben született. 1848-ban Regőcén volt káplán. Összetűzésbe került plébánosával, aki rossz hírért keltette (éjszaka nők bebocsátása). Kerénybe helyezték át káplánnak, az előbbi ügyben viszont nem kapott elégtételt, a tanúk ellene vallottak, keserű kifakadását pedig a szentszék elítélte. 1848 októberében már új plébánosával (Weixelbaum Ignác címzetes kanonokkal, kerényi plébánossal) is összeveszett, a cselédlányt pofozta, elbocsátását követelte, személyeskedett, káromkodott. A szentszék két napos böjtre ítélte az indulatos káplánt. A plébános a káplán elhelyezését kérte. Az ítéletet Szemes igazából meg sem várta, október 22-én kelt levelében hírről adta, hogy Pesten beállt a 26. honvédszászlóaljhoz, ahol őrmester lett. Jó pap után immár jó katona akart lenni. Hadba állásának

okát a következőképpen fogalmazta meg: megvédeni a királyt és a hazát a rebellis rácoktól. 1849. augusztus 13-ig honvéd volt. 22 csatában vett részt, szinte az összes jelentős ütközetben harcolt. Saját kézzel nem ölt és ő sem sebesült meg. Buda ostrománál sokak életét mentette meg. Papi funkciót nem végzett, illetve néhányszor temetett. A fegyverletétel után a császári seregben majdnem 9 hónapot végigszolgált kényszerűen. Novemberben oldották fel kánoni büntetése alól. 1868-ban halt meg novoszellói plébánosként.⁶⁴

SZÉP FERENC • 1809-ben született, 1833-ban szentelték pappá. A szabadkai Szt. Teréz-templom káplánja volt. Tábori lelkészként vett részt a szabadságharcban. Ezenkívül egy újságot is szerkesztett: Honunk állapota a nép fölvilágosítására címmel. A szabadságharc után négy havi elzárás volt a büntetése Kalocsán. 1850. augusztus 1-jén oldotta fel az érsek májusban hozott ítéletét, Szép Ferenc július 25-én kelt kérelme eredményeképp. Szép Ferenc még világi fórumot is felkeresett a tisztázó eljárás végett. Szépet elküldték azzal, hogy a szentszék illetékes papok tisztázása esetében, a világi fegyelmi bizottság (Disciplinare Comitée) csak súlyosabb esetekben keresi meg az egyházi illetékes fórumot a megfelelő eljárás érdekében, a hadbíróságok tehát a papok iratait továbbküldték. Később pontosítottak a kerületi cs. k. főispán nevében, eszerint a hadi törvényszék által elküldött egyházi személyek igazolási iratait a fegyelmi bizottmányok kapják, de joguk van azt átvizsgálni és mérlegelni, súlyosabb esetekben a megfelelő büntetésről meggyőződni. Szép Ferenc a tisztázó eljárása után szabadkai plébános lett, itt halt meg nemsokára, 1856-ban.⁶⁵

TÓTH PÁL • 1823-ban született. Kulai káplán volt. 1849. április 6-án tábori lelkész lett, az ezt bejelentő levélhez mellékelte Perczel Mór tábornok kinevező levelét is. Munkájához a szentszéktől joghatóságot kért, amelyet az meg is adott neki. Levelében írta: „*A háború vészei a kulai híveket annyira szétszórta, hogy a lelképásztör egészen szükségtelenné lett. Míg hívek voltak minden szenvedéseim mellett is állomásomat el nem hagytam...*” 1849 májusában a szentszéktől anyagi segítséget is kapott kulai szenvedései kárpótlásaként. 1849 augusztusában érdeklődött a szentszéktől, hogy szükséges-e magát védenie a szabadságharcban folytatott tevékenysége miatt. A válasz nemleges volt, hiszen nem is viselt fegyvert, ezért nem követett el semmiféle bűntettet. Visszatérhetett Kulára káplánnak, később fajszi plébánosként halt meg 1866-ban.⁶⁶

VÁLICS JÁNOS • 1821-ben született. Temerini káplán volt, a rácdúlás idején Kalocsára menekült. Itt új dispoziációt kapott, Bátyára, majd Kupuszinára került káplánnak. Innen beállt a mozgó nemzetőrségbe, még az egyházmegye tudtával, majd honvédnek 1849. március 24-én, ezt már bejelentés nélkül tette. Két csatában vett részt, a Bánátban szolgált. Vallomása szerint nem ölt közvetve sem. 1849. augusztus 20-án került a császári katonák fogságába. Temesváron, a papnevelde épületében tartották fogva, szeptember elsejétől. Nem hallgatták ki, innen jelentkezett Kalocsára október 11-én, megkésve, mert neki sem volt világos az eljárás. November végén adták át Kalocsának. Ellátását az egyházmegye fizette. Tisztázó vallomását 1850 áprilisában tette meg. Az agg papok otthonában penitenciára ítélték, ezután visszatérhetett Temerinbe káplánnak. Később madarason lett plébános, 1888-tól tiszteletbeli kanonok. 1903-ban halt meg.⁶⁷

VOLARICH GYÖRGY • 1814-ben született. Zentán volt segédlelkész a forradalom kitörésekor. 1848. október 24-én önkéntesen besoroztatta magát Zomborban négy évre. Plébánosa kérte a segédlelkészi állás ügyének rendezését. Volarich a honvédségnél a hadnagysáig vitte. A világosi fegyverletételig harcolt, számos csatában részt vett. Bevállása szerint senkit sem ölt meg, sem saját kézzel, sem parancssal. A harcok ideje alatt papi

funkciót nem végzett. 1849. szeptemberében jelentkezett egyházmegyéjében Girk György érseki helynöknel, majd egy fél év bizonytalanság után az érseket kérte meg helyzetének rendezésére. 1850. április 29-től november 23-ig volt a bajai ferenceseknél penitenciáját végezni. Itt jól viselte magát és elcsöndesedett. A költségeket nála is az egyházmegye fizette. A lelkigyakorlat és eskütétel után a bajai plébániára került káplánnak. Innen hamarosan Nemesmiliticsre helyezték káplánnak, itt később ő lett a plébános. Csonoplyai plébánosként halt meg 1875-ben.⁶⁸

VUGRÁCS ANTAL • 1819-ben született. Mint Kalocsai káplán a nemzetőrséggel a délvidéken járt, ahol később nemzetőrként is szolgált. 1850 májusában történt tisztázó eljárása során a kalocsai részletekről kérdezték, a kalocsai körrel például és egyéb társaságokról, Sörös Imréhez fűződő viszonyáról. Fél évet töltött ezután a bajai ferenceseknél elzárásban. Kolluti káplánként folytatta munkáját, később titeli, majd veprődi plébános, ott is halt meg 1884-ben.⁶⁹

A felsorolt személyeken kívül érintve volt még két papi személy, akik a délvidéki vérengzések következtében veszítették életüket:

KRAJASICS BENEDEK • Dernye plébánosa volt, vértanúságot szenvedett, a szerbek áldozata lett. Mint túszt cipelték félholtan Kulára. Ott agyonlőtték.⁷⁰

VLAJNICS JÁNOS • Topolya káplánja volt, szintén a szerbek áldozata lett, törzsúrásokkal halálra kínozták.

A felszentelt papi személyekhez kapcsolódik még *Rosty Kálmán* és *Tóth Mike* neve, akik a szabadságharc idején még nem tartoztak a kalocsi-bácsi főegyházmegye papságához, de fiatal koruk ellenére aktívan részt vettek a harcokban és a forradalom után Kalocsára kerültek.

P. ROSTY KÁLMÁN • a kalocsai Jézus-társaság tagja, a rozsnói iskolából ment el önkéntes honvédek 16 évesen a gömői önkéntes tüzércsapatba, ott tűzmester lett. 1848. december 11-én részt vett a vereséggel végződő budaméri ütközetben ahol Franz Schlik cs. kir. altábornagy és Pulszky Sándor alezredes álltak szemben egymással. Ezután Rosty csapata⁷¹ feloszlott, ő pedig tovább tanult a rozsnói püspöki líceumban. 1849. nyarán ismét beállt honvédeknek a gömői önkéntes honvédszázalójba. Részt vett a dernői csatában, itt Hoky István, Rosty paptanára volt a vezérük, aki életét veszítette ebben az ütközetben. Rosty 1852-ben tért katolikus vallásra (evangélikus volt eredetileg) és 1853-tól lett jezsuita szerzetes. 1856-tól 1905-ig Kalocsán élt, a gimnáziumban tanított.⁷²

P. TÓTH MIKE • 1838. szeptember 14-én született. Tízéves korában az őri nemzetőrség dobosa volt. Gyöngyösi százados alatt szolgált. 1849 júliusában egy kozák megsebesítette a bal szemé fölött. Mint jezsuita szerzetes Kalocsán tanított a gimnáziumban, itt halt meg 1932-ben.⁷³

3. A kispapok részvétele a forradalomban

1848-ban a kalocsai szemináriumnak összesen 27 kispapja volt. A forradalom hírére a kispapoknak több mint a fele, 14 fő állt be honvédeknek. A szabadságharc elbukása után, mivel ők még semmiféle védettséget nem élveztek, felszenteletlenségük miatt zömmel szétszóródtak.

ANTUNOVICS MÁTYÁS • Első éves kispap volt amikor honvédek állt, a szabadságharc után eltűnt az egyházmegyéből.⁷⁴

BOROS IMRE • Elsőéves kispap volt Kalocsán. Az 1848. évi szünidőre hazaérkezvén Zentán besorozták. A város vezetői ezt 1851-ben igazolták. A 18-25 év közöttieket a képviselőház által megajánlott 200 ezer honvéd kiállítására végezték össze, majd sorsot húztak. Boros a szentszékhöz intézett levelében, engedélyt kért, hogy a négy éves katonaidő leteltével vegyék vissza a szemináriumba. Erre ígéretet is kapott. 1851. július 16-án, magyar nyelvű levélben kérte visszafogadását. Boros tizedest a szabadságharc leteltével a császári hadsereg átvette, illetőleg besorozta. A szemináriumba kispaptársai közül egyedül őt fogadták vissza. 1854-ben már káplán, később fajszi plébános.⁷⁵

HORVÁTH IMRE • Elsőéves kispap volt, 1848 júliusában állt honvéddnek. Ezután ő is eltűnik az egyházmegyéből.

HORVÁT IGNÁC • Elsőéves volt, ő is honvéddnek állt. 1867-től érsekudalmi jószágigazgató lett. 1896-ban halt meg.

IKOTICS JÁNOS • Harmadéves kispap, 1848. szeptember 17-én ment el honvéddnek. Eltűnt az egyházmegyéből a forradalom után.

KURCZINÁK FERENC • Harmadéves kispap volt, 1848. szeptember 17-én állt honvéddnek. Buda ostrománál kitüntette magát.

LONGAUER FERENC • Harmadéves kispap, ő is 1848. szeptember 17-én állt be honvéddnek társaival együtt.

LUCZ FERDINÁND • Elsőéves kispap, a harmadévesekkel egy időben ment el honvéddnek.

NIKOLICS JÓZSEF • Negyedéves kispap volt, szintén a fenti időpontban állt be a seregbe.

SPRINGER JÓZSEF • Harmadéves volt, ő már 1848 júliusában fegyvert ragadott.

VUJEVICS ZAKARIÁS • Elsőéves kispap volt, 1848. szeptember 17-én állt honvéddnek.

GVOSNYÁK-VASDI GÁBOR • 1824. október 12-én született Kucurán. A kalocsai papneveldeben végzett. Szabadkán Vasdi néven állt be egy mozgó zászlóaljba. A bajmoki csatában kitüntette magát, hadnagyi rangot kapott. Az óbetsi csata után pedig főhadnagy. Szegedre Asbóth Lajoshoz osztják be. A bajmoki csatában való ágyúfoglásáért vörös szalagos harmadosztályú koszorúval lett kitüntetve.⁷⁶

HOOS FERENC • Gimnáziumi kispap (filozófus). 1848 júliusában állt be honvéddnek. Később a magyarkanizsiai kerület képviselője lett.

KOVÁCS LAJOS • Gimnáziumi kispap (filozófus). 1848 júliusában állt be honvéddnek.

1848 novemberére már csak 13-an maradtak a szemináriumban. 1849. március 15-én, a magyar kormány parancsára az összes növendék és a 30-on aluli papok kivonultak a Dunához, köztük Torma József vicedirektor is. 1849. tavaszán a rektor kérelmet írt, hogy megmaradt 13 teológusát gr. Batthyány Kázmér tejhatalmú biztos ne sorozza be. 1849. július 3-tól a szeminárium korodává alakult.

VII. Záró értékelés

Összesen tehát negyvenegy klerikus vállalt aktív szerepet a szabadságharcban. Legkisebb arányban a plébánosok vettek részt (5:110). Ez magyarázható előrehaladott korukkal, másrészt azzal, hogy nekik ott helyben volt a javadalmuk, amit nem akartak elhagyni. A helyben lakás is kötelezően előírt volt számukra. Csak egy plébános állt be honvéddnek, ő is engedély nélkül lépett be. Két plébános a szerbek halálos áldozata lett. Három plébános pedig templomi lázító beszédet mondott.

A káplánok részvételi aránya már jóval nagyobb volt (20:90%). Minden negyedik-ötödik részt vett az 1848–49-es cselekményekben. Átlagéletkoruk harminc év volt, legtöbbször fegyveres szolgálatot vállaltak. Erre súlyos okuk volt: a délvidéki szerbek kegyetlenkedései. Nagyrészt a lázadás érintette területekről kerültek ki a honvédek állt káplánok: Ada, Bajmok, Bezdán, Topolya, Újvidék, Zombor, stb.

A fegyverletétel után egy 1849. szeptemberi körlevélben a volt katonapapokat eltiltották a misézéstől és az egyéb egyházi szolgálatoktól. A szentszék lett ügyükben az illetékes bíróság. A világi hatóságok azonban a súlyosabbnak vélt esetekben fenntartották maguknak a beavatkozás jogát. Az egyházi kánonok szerint a fegyverviselés kizárást von maga után. Szerencsére a pápa 1850. január 25-én és március 9-én kiadott leveleiben a büntetés más módjait javasolta. 1850 áprilisában indultak a kalocsai szentszék eljárásai. Kérdőíveket kellett kitölteniük a vádlottaknak: Milyen beosztásban szolgált? Hány csatában vett részt? Ölt-e embert? Volt-e sebesülése? Végül egy nyilatkozatot kellett aláírni, mely szerint a vádlott aláveti magát a szentszék eljárásának. Egyetlen vallomás sem ismert el emberölést.

A másik fontos szempont volt az egyházfegyelem megsértése felelőtlen kijelentésekkel, cselekedetekkel. Például egyházi előjárók, törvények bírálata. 1851 végéig mindegyik eljárás lezajlott, a purifikációt kimondták. Penitenciaként 1–4 hónap elcsendesedést, lelki gyakorlatot adtak ki, amit legtöbbször Kalocsán, az agg papok otthonában, a deficienciában kellett letölteni. Magányban töltötték ezt az időt, hetente kétszer kellett kenyéren és vizen böjtölniük, havonta be kellett nyújtaniuk egy írásos elmélkedést. Végül hűségesküvet tettek és az érsek rendelkezéséből visszatérhettek állomáshelyükre. A szeminaristákat még nem védte a papi rend szent volta. Sorsuk a többi átlaghonvéddel egyezett meg, nem térhettek vissza a szemináriumba, ez alól egyedül Boros Imre lett kivétel, aki a szabadságharc után tovább folytathatta tanulmányait. Őt súlyosabb eset volt amelyekbe beavatkozott a világi hatóság is. A vád ezekben az esetekben a pártütőkkel való együttműködés, az uralkodóház elleni izgatás volt. A szószékről buzdították a lakosságot, vagy „swarczgelb kutyáknak” titulálták az osztrákokat.

Szekeres György plébános a börtönben halt meg. Domsich Antalt nyugalmazták. Hering Lipót és Fratriks Lőrinc közel egy évig voltak börtönben. Domsich Mihály 5 évig, Sörös Imre hét évig volt fogságban, őket időnként pénzzel segítette az egyházmegye. Hazatérésük után őket megbélyegezte egész további életükre a hosszú börtönbüntetés.⁷⁷

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az egész egyházmegye, az érsektől a szeminaristákig, megmozdult a forradalomban, és azt nem gátolta, hanem segítette. A fent elmondottak alapján tehát nem tudom azt a nézetet elfogadni, hogy az egyházmegye és klerikusai a Magyar kormánynak árulója, a forradalomnak kerékkötői lettek volna. Az itt felsorolt papi személyek helytállása ennek pontosan az ellenkezőjét támasztja alá. Az kalocsai egyház az Istentől kapott lelki hatalmát az emberek buzdítására, megerősítésére használta fel, intézményi voltából fakadó javait nem zárta el a rászorulóktól, az ország ellenségeit azonban nem támogatta. Az érsek nem üldözte és büntette keményen a szabadságharcban kompromittált alárendeltjeit, hanem igyekezett megóvni őket a világi hatóságoktól. Papjai nem voltak restek állásukat, jövőjüket, sőt életüket is kockáztatni a haza érdekében.

Bibliográfia

- AMBRUS JÁNOS: *Az 1848–49 évi katolikus paphonvédek albuma*. Nagykikinda, 1892.
- ANDICS ERZSÉBET: *1848–1849: Tanulmányok*. Bp., 1968, Kossuth.
- BÁRTH JÁNOS: Adalékok az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc kalocsai történetéhez. *Cumania*, III. Kecskemét 1975.
- GUNST PÉTER: *A magyar történetírás története*. Debrecen, 1995, Csokonai Kiadó.
- HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Budapest, 1996, Videopont.
- HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. Genf, 1865.
- A kalocsa–bácsi főegyházmegye sematizmusa. 1848.* [A továbbiakban: Sematizmus.]
- Kalocsai Népszava* 1948. (KN)
- Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL)
3. *Perszonális anyagok*
5. *Szentszéki jegyzőkönyvek*
- LAKATOS ANDOR: Papi sorsok (1848–49). *Vigilia*, 1998/10.
- MESZLÉNYI ANTAL: *A Magyar Katolikus Egyház és az állam 1848/49-ben*. Budapest, 1928, Szent István Társulat.
- Religio és Nevelés Kath. Egyházi Folyóirat*. 1848.
- THIM JÓZSEF: *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története*. Budapest, 1930, Magyar Történelmi Társulat.
- BÁNK JÓZSEF (szerk.): *Váci Egyházmegyei Almanach*. Vác, 1970.
- WINKLER PÁL: *Kalocsa története*. Kalocsa, 1927.

Jegyzetek

- ¹ Meszlényi: i. m. 169–195.
- ² Gunst: i. m. 188.
- ³ Gunst: i. m. 193.
- ⁴ Andics: i. m. 211–251.
- ⁵ Sematizmus.
- ⁶ Hermann: i. m. 53.
- ⁷ Uo. 56–57.
- ⁸ Uo. 72.
- ⁹ Uo. 97–99.
- ¹⁰ Uo. 108.
- ¹¹ Bárh: i. m. 230–232.
- ¹² *Religio és Nevelés*. V. évf. 1848. okt. 29.
- ¹³ Thim: i. m. 178.
- ¹⁴ Hermann: i. m. 136–138.
- ¹⁵ Horváth: i. m. I. köt. 337.

- ¹⁶ KN 1948. március 10. 3.
- ¹⁷ KÉL 5. a. Protocollum Actorum 1292/1848. sz.
- ¹⁸ KÉL 5. a. Protocollum Actorum 1294/1848. sz.
- ¹⁹ KÉL Protocolum Actorum 1328/1848
- ²⁰ Thim: i. m. 178–179.
- ²¹ KÉL 5.a. Protocolum Actorum 1408/1848. sz.
- ²² Váci Egyházmegyei Almanach, 189–190.
- ²³ KÉL 3. a. Nádasdy Ferenc
- ²⁴ *Religio és Nevelés*, 1848. május 18.
- ²⁵ *Religio és Nevelés*, 1848. május 18.
- ²⁶ *Religio és Nevelés*, 1848. május 18.
- ²⁷ Meszlényi: i. m. 228.
- ²⁸ KÉL 5. a. Protocolum Actorum 295/1849. sz.
- ²⁹ Meszlényi: i. m. 125.
- ³⁰ Winkler: i. m. 63–65.
- ³¹ KÉL 5. a. Protocolum Actorum 1563/1848. sz.
- ³² KÉL 5. a. Protocolum Actorum 1596/1848. sz.
- ³³ KÉL 5. a. Protocolum Actorum 1601/1848. sz.
- ³⁴ KÉL 5. a. Protocolum Actorum 848/1848. sz.
- ³⁵ Meszlényi: i. m. 48–53.
- ³⁶ *Religio és Nevelés*, 1848. május 14.
- ³⁷ KÉL 5. a. Protocollum Actorum 1142/1848. sz.
- ³⁸ KÉL 5. a. Protocollum Actorum 1187/1848. sz.
- ³⁹ KÉL 5. a. Protocollum Actorum 1482/1848. sz.
- ⁴⁰ Winkler: i. m. 61–62.
- ⁴¹ Lakatos: i. m. 746.
- ⁴² KÉL 3. b. Horváth Ignác
- ⁴³ Lakatos: i. m. 746–748.
- ⁴⁴ Az alábbiakban Lakatos Andor gyűjtőmunkáját közlöm.
- ⁴⁵ KÉL 3. b. Bagó Gergely
- ⁴⁶ KÉL 3. b. Barakovics Béla
- ⁴⁷ Winkler Pál 1927. 63.; TÍMÁR KÁLMÁN: Ács Károly nagy idők tanúja. *Kalocsai Népszava*, 1948. február 18. 2.
- ⁴⁸ KÉL 3. b. Bende József.
- ⁴⁹ KÉL 3. b. Bódogh János.
- ⁵⁰ KÉL 3. b. Buday Károly.
- ⁵¹ KÉL 3. b. Csicsáky József.
- ⁵² KÉL 3. b. Domsics Antal.
- ⁵³ KÉL 3. b. Fontányi Alajos.
- ⁵⁴ KÉL 3. b. Fratrīts Lőrinc.

- 55 KÉL 3. b. Hering Lipót.
 56 KÉL 3. b. Jámbor Pál.
 57 KÉL 3. b. Lehoczky Imre.
 58 KÉL 3. b. Mészáros Ignác.
 59 KÉL 3. b. Opitz Sándor.
 60 KÉL 3. b. Piukovics Dénes.
 61 KÉL 3. b. Sándor József.
 62 KÉL 3. b. Sörös Imre.
 63 KÉL 3. b. Szekeres György.
 64 KÉL 3. b. Szemes József.
 65 KÉL 3. b. Szép Ferenc.
 66 KÉL 3. b. Tóth Pál.
 67 KÉL 3. b. Válics János.
 68 KÉL 3. b. Volarich György.
 69 KÉL 3. b. Vugrás Antal.
 70 KÉL 3. b. Krajasics Benedek.
 71 Kél 3. b. Vlajnic János.
 72 TÍMÁR KÁLMÁN: P. Rosty Kálmán 48-as honvéd tűzmester. *Kalocsai Népszava*, 1948. április 14. 4.
 73 TÍMÁR KÁLMÁN: P. Tóth Mike, a nemzetőr. *Kalocsai Népszava*, 1948. március 3. 2.
 74 Lakatos Andor gyűjtése alapján.
 75 KÉL 3. b. Boros Imre.
 76 Ambrus: i. m. 99.
 77 Lakatos: i. m. 746–748.

ANDÓ JÁNOS

Az 1990. évi vásárhelyi vérengzés előzményei

I. Bevezetés

Tanulmányom témaként azért választottam az 1990. márciusi marosvásárhelyi eseményeket, mert Erdély történetének egy sajátos fejezetén keresztül rálátást ad a kisebbségi sorsra jutott ott élő magyarság helyzetére. Tanulmányozása során megismerhető többség és kisebbség, az együtt élő magyarság és románság összetett kapcsolatrendszere, valamint a két nép Erdélyhez való eltérő viszonyulása.

Az adatgyűjtésben elsősorban a közvetlenül az események után kiadott könyvekre, a korabeli és az azóta eltelt időben a romániai és a hazai nyilvánosságban megjelent újabb cikkekre építettem, melyet segített a helyismeretem is. A konkrét események megismeréséhez alaplúként használtam fel Kincses Előd Marosvásárhely fekete márciusa című könyvét és az RMDSZ Maros megyei szervezete által összegyűjtött Fehér könyvet. A történetek össze-